

Harminc év átmenet

Harminc év telt el az 1989-es változások óta, ami nem kevés idő egy ember életében, főként azokéban, akik már akkor benne voltak a korban, megélték valamennyit a diktatúra éveiből, és úgy érezték, nagy szükség volt a változásokra. Érdekes módon elég kevesen voltak azok, akik hitték, hogy be fog következni a változás. Harminc év után nekem úgy tűnik, ennek az volt az igazi oka, hogy nem létezett egy olyan fiatal értelmiségi csoport, akik — Petőfiékhez, vagy akár az 1956-os forradalom fiataljaihoz hasonlóan — rendelkeztek azzal a kellő elszántsággal, ami erőt adott volna számukra a változtatáshoz szükséges feltételek megteremtésére. Magyarzatként meg lehet említeni, hogy éppen az 1956-os forradalom leverése utáni megtorlások, vagy az 1968-as prágai tavasz sikertelensége teljesen kiábrándította a fiatalokat a rájuk évszázadokon át jellemző lázadásból, legtöbbször azt látták a biztos jövőnek, ha beilleszkedtek a pártállam keretei közé és ott próbálják megvalósítani önmagukat. Ez volt az oka annak, hogy az 1989-es úgynevezett „forradalom” nem volt a fiatalok forradalma — közülük sokan csak áldo-

zati lehettek —, a Ceausescu-diktatúrát a diktátorhoz legközelebb állók buktatták meg, hogy átmentve a hatalmukat, nyugat-európai mintára építsenek fel egy olyan világot, amit nem egy diktátor vezet, hanem az ügyeskedők, a bátrak, a jellemtelenek..., akik számára legfontosabb az egyéni érdek. Az 1989-es változások után ugyanazok maradtak meg az első vonalban, akik a Ceausescu-rendszert kiszolgálták. Az akkori idősebb korosztály megpróbálta a diktatúra áldozataként feltüntetni önmagát, és az új körülmények között folytatta azt, amit addig is tett, csak más színbe, más formába, más arculatba öltöztetve. Ebben a korszakban a fiatalok számára még kevesebb lehetőség volt a kibontakozásra, ugyanis az idősek még ma is azt hangoztatják, hogy a fiataloknak át kell venni tőlük a „hagyományokat”, az ősöktől fennmaradt örökséget, ennek átadására pedig csak az idősek alkalmasak. Valóban így van, de az elmúlt harminc év során nem ez történt. Az idősebbek nagyon sok kulturális és közéleti rendezvényt szerveztek, de ezeken a rendezvényeken a maguk számára osztották ki a főszerepeket, a fiatalokra csak sta-

tisztaként és közönségként számítottak. Nem mondhatjuk azt, hogy nem volt rendszerváltás, azt sem mondhatjuk, hogy nem lett jobb az élet, azt viszont szintén nem mondhatjuk el, hogy a rendszerváltás után harminc évvel egy új nemzedék gyakorolja a hatalmat. Még mindig azok ragaszkodnak a székekhez, az irányító szerephez és a véleményformáláshoz, akik megrekedtek a múltban, nem tartanak lépést a technikai fejlődéssel, nem látják, hogy a kor emberének megváltoztak az igényei, a lehetőségek is megváltoztak, az előrelépésre csak a fiatalok lennének képesek, ha végre bekövetkezne a generációváltás is. Az idősebbek valamit át akarnak adni a fiataloknak, az átvételre igény is mutatkozik, de az átadás módszerei elévültek, a régi formában nincs rá igény. Harminc évvel a rendszerváltás után itt lenne az ideje, hogy felszínre kerüljön, hogyan szeretnének élni a fiatalok, az idősebbek pedig ebben kellene hogy segítsék őket, ha tudják. Ha nem, akkor hagyják őket járni a saját útjukon, hogy harminc év után érjen véget az átmenet.

Egy ellopott forradalom emlékei

Harminc évvel az 1989-es romániai forradalom után még mindig vitatott, hogy valóban spontán népfelkelésből alakult át forradalom, vagy kihasználva a temesvári eseményeket, külföldi segítséggel az akkori párthatalom belső emberei buktatták meg Ceaușescut.

1989-ben Tőkés László temesvári református lelkész a nagyváradi püspök, Papp László felfüggesztette állásából, és bírósági végzés alapján el kellett hagynia a parókiát. Tőkés ezt megtagadta, és azért, hogy megvédjék a támadásoktól, egy idő után az egyházközség férfi tagjai (alkalmanként 7–8 személy) felváltva biztosították a templom mellett lévő lelkészi lakásának éjjel-nappali őrzését. Tőkés a Magyar Televízió december 11-én sugárzott Panoráma című műsorában beszámolt az öt és családját sújtó hatósági intézkedésekről, bírálta a bukaresti rezsimit, és kérte a nemzetközi közvélemény támogatását. A romániai forradalom Temesváron kezdődött, Dózsa György megégetésének és a Bolyai-geometria megszületésének helyén, és épp Bolyai János születésnapján, december 15-én. Szatmár megyében a temesvári eseményekről csak annyit lehetett megtudni, amennyit a Magyar Rádió és Televízió hírül adott, vagy ha valaki Temesvárról hazaérkezett. Szatmárnémetiben létezett egy értelmiségi csoportosulás, amelynek tagjai a decemberi eseményeket megelőzően találkoztak egymás lakásán, ahol megosztották a birtokukban lévő információkat, olvasmányélményeket, illetve beszélgettek a romániai helyzetről. Ezen találkozások fő jellemzője az volt, hogy bírálták a rendszert, de nem merült fel radikális elképzelés, illetve semmilyen konkrét forgatókönyvet nem dolgoztak ki. Az alábbiakban és az elkövetkező napokban ennek a csoportnak a tagjai közül szólaltatunk meg néhányat, hogy emlékezzenek vissza az akkor történetekre.

Csirák Csaba, az értelmiségi csoportosulás egyik tagja így emlékezik vissza a 30 évvel ezelőtt történetekre:

„Valamiféle eszközökkel én is kerestem az alkalmat arra, hogy a rendszernek nem is annyira kommunista, mint magyarellenes élet elvegyük. Ebbe a csatába a kiskolcsi, nagykolcsi, szamoskrassói és az ombodi diákok is beálltak. Az ember akkor csinál valami lényegest, ha hisz abban, hogy annak lesz valami értelme. Az a fajta kulturális — nem nevezném kultúrpolitikai — tevékenység, amelyik az anyanyelv használata mellett állt ki, amely az anyanyelv fontosságára akarta felhívni a figyelmet, hogy köztünk nagy emberek élnek, olyan költők is, mint Gellért Sándor, Fényi István, Szilágyi Domokos és mások, nem volt hiábavaló. Akkor körülbelül harminc költő műveiből állítottam

össze műsort. Ezt azért tettem, mert hittem, hogy lesz változás. Arról nem is álmodtam, hogy ez egyik napról a másikra bekövetkezhet. Az a diktatúra annyira erős volt, annyira szervezett, és annyira nagy volt a hatalma, hogy még a családban sem mertünk bármiről beszélgetni. Ezek a dolgok félelmet keltettek az emberben, a félelem pedig elveszi az ember erejét és gyengíti a hitét. Én mindig hittem, hogy semmi sem tarthat örökké. Érzelmileg nehéz volt megemészteni azt a hirtelen változást, ami egyik percről a másikra történt. Én akkor ezt ártatlanul éltem meg. Hittem, hogy az RMDSZ-t mi alakítjuk meg. Később jöttem rá, hogy az RMDSZ nem alulról szerveződött, hanem felülről. Akkor azt hittem, hogy alkotók, teremtők azok, akik az RMDSZ-t létrehozták. Utólag nagy csalódás volt számomra, hogy bukaresti utasításokat kaptak egyesek, amit saját javaslatukként táltak a találkozókön. Engem Muzsnay Árpád vont be a politikába, ő mozgott ebben az ügyben Parászka Miklóssal. A későbbiekben is voltak, akik azt hitték, hogy valóban mi alakítjuk az RMDSZ életét, mások viszont kapott utasításokra irányították a hangulatot. Már december 22. délelőtt odajött hozzám Muzsnay és Parászka, hogy kellene alakítani egy magyar szervezetet. Még aznap találkoztunk valamelyik temetőben, mert ott volt a félelem azokban, akik azt hitték, hogy ezt valóban mi csináljuk. Az első kérdés az volt: hogy kellene nevezni? Muzsnay felsorolta azt a három-négy nevet, amelyeket Bukarestből ajánlottak. December 24-én ismét összegyűltünk az új központban, hogy ne legyen feltűnő és ne veszélyeztessük senkinek a lakását. Többször is találkoztunk, amíg december 26-án megszerveztük a színházban az alakuló ülést. A színház zsúfolásig megtelt, de a színház utcája is. Ez olyan energiákat kölcsönzött a magyarságnak, ami évekig tartotta a lelket és a hitet, hogy egy jó ügyben, egy jó célért álltunk össze. 1996-ig lelkes mozgatórugója voltam az RMDSZ-nek, amíg rádöbbsentem, hogy a közösség már kevésbé számít, sokkal inkább az egyéni érdekek”.

A tizenhatodikai temesvári zavargások éjjel után elcsendesedtek, de december 17-én reggel újult erővel elkezdődtek. A tüntetők áttörték a kordonokat, behatoltak a megyei pártszékház épületébe, és elkezdtek kidobálni az ablakon a párt dokumentumait, szórólappjait, Ceaușescu írásait, portréit és a kommunista hatalom egyéb szimbólumait. Megpróbálták felgyújtani az épületet, de a katonaság hely-

színre érkező egységei ezt megakadályozták. A katonaság bevetésére azért volt szükség, mert a rendőrség (milícia) és az állambiztonság (Securitate) egységei hagyományos rendfenntartó eszközökkel nem voltak képesek szétoszlatni a tüntetést, amely lassan felkeléssé alakult. Az este folyamán a katonai egységekkel kiegészült rendfenntartó erők tüzet nyitottak a felkelőkre. Mint utólag kiderült, Bukarestből az a parancs érkezett, hogy éles lőfegyvert lehet használni, amellyel a lábra kell célozni. A felkelők gépkocsikat gyűjtöttek fel, a hadsereg harckocsijaira és páncélozott csapatszállító járműveire Molotov-koktélokot dobáltak. Este nyolc óra után a Piața Libertății tértől (Szabadság tér) az Operáig vad lövöldözés volt. A városba vezető utakat lezárták, a magasban helikopterek köröztek. Éjjel után a harc alábbhagyott, az utcákon halottak hevertek.

Nagy Gyula, a magyar érdekképviseletet megszervező csoport egyik tagja így vall az akkori eseményekről:

„Én nem akarom azt mondani, hogy nem volt forradalom, mint ahogy azt egyesek kijelentik. Véleményem szerint félforradalom, befejezetlen forradalom volt, amit nem vittek végig. Romániában az történt, hogy a letűnt rendszer éllavasai egy-két-három éven belül újra előtérbe, mondhatnám azt is, hogy döntéshozó szerepbe kerültek. Ők lettek a politikusok, az üzletemberek és befolyásos személyek. Romániában nem volt második vonal, amelyik előtérbe kerülhetett volna. Annyira le volt szorítva a másként gondolkodás, annyira kevesen voltak a másként gondolkodók, hogy esélyük sem volt meghatározó szerephez jutni. Az emberekben volt egy nagy eufória. Be kell ismerjünk, hogy december 22. előtt néhány nappal senki nem hitte, hogy az, ami történt, bekövetkezhet. Igaz, nem az történt, aminek kellett volna történnie. Most visszagondolva világosan látszik: nem azok kerültek a Nemzeti Megmentési Frontba, akik valóban tudták volna képviselni közösségeiket. December 22-én Szatmárnémetiben a Közigazgatási Palotát megrohanták az emberek. Aki feliratkozott, tagja lett az NMF-nek. Neveltséges, hogy az NMF megyei elnöke egy ezredes lett. A Nemzeti Megmentési Frontnak volt egy pozitívuma, mégpedig az, hogy helyi döntési joga volt. Nem kellett mindennel Bukaresthez fordulni, hanem helyben döntöttek bizonyos kérdésekben. Én arra helyeztem a hangsúlyt, hogy induljon be az oktatás. Januártól már lehetett látni, nem az történnik, amire számítottunk. Nemzetiségi síkra terelődtek a dolgok. Már nem az volt a fontos, hogy ki mennyire nagy gazember volt addig, hanem hogy román vagy magyar. Azok, akik december 21-én elítélték a temesvári huligánokat, később vezető szerephez jutottak.

Én akkor fontosnak tartottam, hogy létrejőjön az RMDSZ. Az országban az elsők között, már karácsony előtt volt egy kis csoport,

melynek tagjai fel merték vállalni a magyarság érdekvédelmi csoportjának a képviselését. Miután megalakult az RMDSZ, egy küldöttség felment Marosvásárhelyre, ahol Király Károly megmondta, hogy mit kell csinálni. Nagyon rövid időn belül megjelentek azok az emberek, akik addig rejtőzködtek. Az RMDSZ április-májusban ott siklott ki, hogy olyan személyek kerültek vezetői tisztségbe, akiknek nem volt ott mit keresniük. Neveltséges dolog volt, hogy olyan emberek adtak tanácsokat a földtulajdonosoknak, akiknek fogalmuk sem volt arról. De így volt más területeken is”.

December 18-án reggel Temesvár központját katonák, rendőrök és egyenruhás, valamint polgári ruhás szekuritáté-ügynökök védték. Moș polgármester pártgyűlést hívott össze az Egyetemre, hogy elítéljék az előző napon történt „vandalizmust” és „huliganizmust”. Temes megyében kihirdették a rendkívüli állapotot, és megtiltották, hogy ötnél több ember összegyűljön. Ennek ellenére több ember, főleg fiatalok, kivonultak a román ortodox székesegyház elé, ahol román zászlókat lengettek, melyekből kivágták a román kommunista címet. Énekelni kezdték a „Deșteaptă-te, române!” („Ébredj, román!”) című 1848-as nemzeti dalt, amely 1947 óta gyakorlatilag be volt tiltva. A rendfenntartók rájuk lőttek, többen meghaltak, vagy súlyosan megsérültek, páran elmenekültek.

Veres István, a magyar érdekképviseletet megszervező szatmári csoport egyik tagja így emlékezik vissza az akkor történetekre:

„Engem tulajdonképpen nem értek teljesen váratlanul az események. Valahogyan nálunk is benne volt a levegőben a változás elkerülhetetlensége, hiszen a környező országokban már egy csomó minden megtörtént. Akinek volt egy kis érzéke a politikához, már a kommunista párt utolsó kongresszusának a légköréből kikövetkezhette, hogy közeledik a vég. Hogy mégis robbanásszerűen következett be, az a román politikum fajejűségének, hajthatatlanságának volt köszönhető. A diktatúrának, a nélkülözésnek. Persze azt akkor nem tudtuk, hogy a nyolcvanas évek nyomora, a kenyérjegy, az élelmiszerek kipurcázása azért történt, mert Romániának vissza kellett fizetnie azt a hitelt, amit a Nyugattól kapott. És Ceaușescu jófiúnak akart bizonyulni, s a padlásprezerek idejét idéző módon kiszipolyozta az embereket. Lényegében ez volt az oka Romániában a fordulat erőszakos jellegének, ezért történt itt vérontás. A temesvári események jelentették azt a szikrát, amittől aztán lángra lobbantak az események.

Ha nem így történik, a kommunista rendszer, így vagy úgy, akkor is összeomlik, hiszen mindenhol összeomlott, ideértve Oroszországot is, de még a hivatalosan kommunista irányítás alatt álló Kína rendszere is messze áll ma a klasszikus szocializmustól, nem kommunizmust, hanem

Folytatása a következő oldalon

Folytatás az előző oldalról

valami mást építenek, hatalmas városokat stb., s olyan gazdasággal rendelkeznek, amely maholnap maga mögött hagyja az Egyesült Államokét is. A kommunizmus egy hatalmas utópiának bizonyult, különösen ami az emberek közti egyenlőséget illeti. Hiszen az ember természetéből fakad, hogy mindenki különb, szebb, tehetősebb akar lenni a maga lehetőségei szerint másoknál. A kommunizmus ezt a hirdetett, de meg nem valósítható utópiát, azaz az egyenlőséget próbálta erőszakkal is érvényesíteni, ami indulásból egy hatalmas paradoxon, hiszen az egyenlőség nevében erőszakoskodók eleve nem egyenlők azokkal, akik az erőszakot elszenvedik.

De vissza az itteni eseményekhez. Nekem a fordulat után azonnal járt az eszemben, hogy nekünk, magyaroknak fel kell emelni a fejünket, s változtatnunk kell a helyzetünkön. Ehhez egy kisebbségi szervezetet kell alakítanunk. Már az első napokban tanácskoztunk többen is erről, s tapasztalható volt, hogy mindenki így gondolta, aki ezen megbeszéléseken részt vett, de sokan mások is. Közben felvettük a kapcsolatot kolozsvári, marosvásárhelyi ismerősökkel, s az elképzelés, az igény ezen tapasztalatcserékhez igazodott. Kiderült, hogy országos szervezet alakul, amelyhez végül mi is csatlakoztunk. Ez lett az RMDSZ.

Ha mármost huszonöt év távlatából, azaz a mából, a ma tapasztalható folyamatokból indulunk ki, meggyőződhetünk arról, hogy a kelet-európai rendszerváltások tulajdonképpen világméretű változások epizódjai voltak országok, országocskák szintjén. A nyolcvanas évek végén kiderült, hogy az egyik világbirodalom, a Szovjetunió és csatlósainak világa megroppant, nem bírta tovább a globális versengést. A rendszerváltás során ezekben az országokban ugyanis nem csak a politikai rendszer változott meg, hanem az egyik befolyási övezetből a másikba való átállás, átkerülés is megtörtént. Ez volt a lényeg, s az egypártrendszer megdőntése szinte csak járulékos folyamat volt. Oroszország elveszítette befolyását, ugyanis azt annak idején elsősorban fegyverei erejével szerezte meg, de a fegyverkezési versenyben alulmaradt, gazdaságilag pedig nem volt ereje ezt a befolyást megőrizni. (Mostanában, elsősorban a földgáza révén, éppen e befolyás gazdasági eszközökkel való óvatos megmentésével próbálkozik.) Nem véletlen, hogy a volt kommunista országok igazi függetlenségük elnyerése helyett azonnal egy másik elköteleződésben, a NATO-ban és az Európai Unióban találták magukat. Ma azt tapasztaljuk, hogy bizony Moszkva helyett Brüsszel és Washington szól bele ezen országok ügyeibe, lásd például a magyar kormány szinte folyamatos vegzálását. Románia simulekonyabb, de azért például a jövő évi költségvetés megalkotását is előbb a Nemzetközi Valutaalap hagyta jóvá. Az a globális szerv, amely annak idején Ceaușescuéknek is pénzt adott. A parlament pedig rá fog bólintani, akárki meglátja.

A magyar kisebbség helyzete az utóbbi 30 évben sokat javult. Ezt minden józanul gondolkodó embernek be kell látnia. De azt is látni kell, hogy megmaradásunkat hosszú távon az erőszakolt asszimiláció

helyett más veszélyek fenyegetik. Az erdélyi magyarság még soha nem fogatkozott olyan mértékben, mint éppen az utóbbi 30 év szabadabb légkörében. Ennek oka elsősorban az immár spontánul ható asszimiláció (vegyes házasságok), kevés gyermek és a kivándorlás. Mindezt látjuk, de az ellenszer egyelőre nem született meg.”

December 19-én az összecsapások Temesváron egész nap folytatódtak. A szekuritáté tisztjei felkeresték a kórházakat, és több sebesültet agyonlőttek. A halottak személyi igazolványait elvették, hogy ne lehessen azonosítani őket. A boncolásokat az ügyészség megtiltotta, így az orvosok csak külső, ún. makroszkopikus vizsgálat alapján írták be a nyilvántartásba a halál okát, de a titkosrendőrség a nyilvántartásokat is lefoglalta, a lapokat kitepte, majd megsemmisítette. Negyven holttestet hűtőkocsiban Bukarestbe szállítottak, a „Cenușa” krematóriumban elégették őket, majd a négy szemetes kukába összegyűjtött hamut egy Bukarest környéki falu szennyvízcsatornájának egyik aknájába dobták.

Antal István, aki tagja volt a december 22-én megalakult Nemzeti Megmentési Tanácsnak, a következőképpen emlékszik vissza a rendszerváltásra:

„December 22-én a Riedl Rudolf irodájában néztük, amikor a Ceaușescu házaspárral felszállt a helikopter Bukarestben. Kimentem Szatmárnémeti főterére, hogy lássam az emberek arcát. Az erkélyen Stanca elvtárs, az rkp propagandatitkára próbálkozott szót kérni, de a tömeg kifütyülte. Az épületbe vandálok törtek be és kezdték kidobálni az ablakokon a Ceaușescu-képeket, a tintás üvegekkel betörték a televíziók képernyőjét stb. A téren egyetemisták is álltak, akik ismertek engem. Megkértek, menjek be velük az épületbe, én ismertem az épületet, mert ott volt a mezőgazdasági igazgatóság irodája. Elindultunk a legfelső emeletről, a zavargókat kitessekeltek, megmagyaráztuk, hogy okmányokat lehetnek semmissé, nem volt vita vagy ellenállás. A földszinti teremben bizottság alakult „Comitetul Cetățenesc” néven. Akkor harmincnégy ember neve került fel a listára. A lista lezárásakor bezártuk az ajtókat, és kitűztük célul, hogy úgy vegyük át a hatalmat a megyében, hogy vérontás ne legyen, a rendőrséget és a szekuritátét elzártuk a külvilágtól, minden bejelentést megpróbáltunk ellenőrizni. Olyan rémhírek jöttek, hogy helikopteren terroristák szálltak le, megmérgezték a vizet stb. Írott határozatokat vittünk el a postára és az ott dolgozók telefonértesítés formájában közölték a polgármesteri hivatalokkal és intézményekkel.

December 23-ra népgyűlést hívtunk össze, ahol én szólaltam fel magyarul, rögtön utánam Czintos József beszélt.

Huszonöt év távlatából egészen másképp lehet értelmezni az akkor történeteket. Azon túl, hogy az a bizonyos szabadságlátogatás csak rövid ideig tartott, nem igazán tudtunk hinni a múlt teljes eltörlésében. Örülünk, hogy megszabadultunk attól a nyomasztó félelemtől, hogy a szeku-

Folytatása a következő oldalon

Folytatás az előző oldalról

ritáté lehallgat, megfigyel. (Egyébként most is lehallgatnak és megfigyelnek, de az átlagembert kevésbé. Azt aki nem nyúl bele mélyen a korrupciós ügyekbe, nem vonja kérdőre a DNA.) Az, hogy mi történt azóta, mindenki tudja. „Anyám, nem ilyen lovat akartam” — mondogatjuk. A hozzánk eljutott információkból arra következtethetünk, hogy a 89-es események eltervezettek voltak. Egy előre elkészített forgatókönyvet írtak, de az eseményeket előre hozta a Tökés László-féle szikra fellobbanása.

Az RMDSZ-nek alakulásától kezdve tagja voltam, az eredményei kétségtelenek, annak ellenére, hogy van elégedetlenség. Szerintem az elégedetlenség nem tudja felmérni azt a türelmes munkát, amit végez. Én azt hiszem, hogy az RMDSZ huszonöt éves múltját a kis lépések politikája jellemzi. Az elégedetlenségek ellenére vannak eredmények.

Mi abban az időben őszintén hitünk a változásban. Akkor is voltak könyöklők, lökdösődők, akik igyekeztek átmenteni a régi hatalmat. Óriási tenniakarat és jóindulat volt bennünk, ami ma már sok vezetőből hiányzik. Én bízom abban, hogy előbb-utóbb rendeződnek a dolgok.”

A megtorlás híre futótűzként terjedt el Temesváron. December 20-án a város üzemeiből a munkások tömött oszlopokban indultak a városközpont felé. A hadsereg egységei nem avatkoztak be, sok katonára fraternizált a tömeggel. A város főterén (Opera tér, ma: Győzelem tere) a körülbelül háromezres városban hozzávetőleg százezer tüntető gyűlt össze, és kormányellenes jelszavakat skandált: „Mi vagyunk a nép!”, „A hadsereg velünk van!”, „Ne féljete, Ceaușescu meg fog bukni!” stb.

Bukarestből Constantin Dăscălescu miniszterelnök és Emil Bobu KB-titkár érkezett több tábornok társaságában, hogy tárgyaljon a tüntetőkkel. Ők beleegyeztek az elfogott tüntetők elengedésébe, de a fő követelést, Ceaușescu lemondását, nem fogadták el (ez egyébként is túllépte a hatáskörüket), így a városban patthelyzet alakult ki. A hadsereg egységeit visszavonták, egyrészt, hogy a haditechnika ne juthasson a felkelők kezébe, másrészt, hogy rendezzék soraikat. Este Ceaușescu visszatért Iránból, és televíziós beszédet tartott, amelyben külső erők Románia belügyeibe való beavatkozásaként értékelte a történeteket, engedelményekről, a saját felelősségéről nem szólt. A romániai sajtó (rádió, TV, újságok) a temesvári eseményekről ezen túlmenően nem tudósított, az ország lakossága csak a nyugati rádióállomásokon (Szabad Európa Rádió, Amerika Hangja stb.) keresztül vagy személyes kapcsolatok (rokonok, ismerősök) révén értesült a temesvári mézslárlásról. Temesváron a városközpontot a felkelők ellenőrizték, akik kezdték megszervezni magukat, megalakították a Román Demokratikus Frontot (Frontul Democratic Român), és a várost „szabaddá” nyilvánították.

Gerényi Zoltán ügyvéd, az NMF nemzetiségi bizottságának elnöke így emlékszik vissza az akkor történetekre:

„Engem Báthory Zoltán, egykori főnököm — aki 1989-ben már nyugdíjas volt —, keresett meg, hogy kezdeményezzünk valamit, és próbáljuk meg visszaszerezni a magyarság jogait. Találkoztam Formanek Ferencel, Bura Lászlóval, Muzsnay Árpáddal és másokkal, akik szintén ezt akarták. December 23-án találkoztunk a Bura László lakásán, majd Formaneknél, hogy előkészítsünk a színház stúdiótermében egy találkozót. Mindenkit megszólítottunk, akit tudtunk: egyesek féltek, mások hittek a változásban, voltak olyanok is, akik teljesen nyugodtak voltak, ők valahonnan tudták, hogy a forradalom visszafordíthatatlan.

December 26-án az RMDSZ színházban tartott alakuló ülésén anynyian összegyűltünk, hogy attól félünk, hogy leszakadnak a karzatok, de a színház utcája is megtelt, az ott tartózkodók hangszórón keresztül hallgatták a beszédeket. A későbbi nagy fontosságú és tolongók közül sokan hiányoztak, mondhatnánk azt is, hogy kívártak.

Január 7-én, az RMDSZ hét személyt delegált az NMF megyei szervezetébe, köztük voltam én is. Én voltam az RMDSZ frakcióvezetője. Mindenki úgy szavazott, ahogy én mondtam. A fronton belül megalakultak a különböző bizottságok. Akkor még volt nemzetiségi bizottság is. Ennek a bizottságnak én voltam az elnöke. A legfontosabb feladatunk a magyar iskolák visszaállítása volt. Már január 7-én elrendeltem a magyar nevek (intézmény, utca stb.) használatát. Volt néhány román, aki megszavazta, de ez nem volt elég. Ez a célunk mindmáig csak részben valósult meg.

Minden községben a front a helyi lakosokkal egyeztetve kinevezte az ideiglenes polgármestereket. Stanca elvtársnak az autója volt az enyém, és két fegyveres testőr vigyázott rám. Az ő irodáját kaptam meg, volt olyan nap, amikor több mint száz-an voltak nálam fogadóórán. Több községben vezettem a közgyűlést, amikor kinevezték az ideiglenes polgármestereket és az ideiglenes tanácsokat. Sárközújlakon Merlás János lett az első polgármester. A résztvevők nyolcvan százaléka magyar volt. Három nap múlva hivatott Bilanci. Írásos feljelentés érkezett ellenem, nacionalizmussal vádoltak. A székü ott volt a gyűléseken. Ezt tudtuk, de azt hittük, hogy a rendszer bukásával az ő hatalmuk is visszaszorul. Avasújvárosban Bécsi lett a polgármester. Akkor Szabó István még hátul a bejárati ajtónál állt. Hívtam, hogy jöjjön közelebb, nem akart jönni: azt mondta, hogy várjuk ki a végét. Kívártuk. Addig vártunk, amíg a régi kommunistákból vagy vállalkozó lett, vagy valamelyik pártban vették át az irányító szerepet és elkezdték vezetni az országot abba az irányba, ahol most tartunk. Amikor egyre jobban nyilvánvalóvá vált, hogy nem abba az irányba haladunk, amerre elindultunk, lemondtam minden tisztességemről. Nem ezt tettem volna, ha lettek volna mellettem annyian, hogy lett volna erőnk tartani a póráz. Kevésen voltunk, a kevés közül is sokan elkezdtek sodródni az árral.”

December 21-én, délben Ceaușescu egy tömeggyűlést hívott össze Bukarestben, és a megjelent körülbelül százezres tömeg előtt elítélte a temesvári „vandálok” és „huligánok” cselekedeteit. A Központi

Bizottság erkélyéről a „szocialista forradalom” és a román „sokoldalúan fejlett szocialista társadalom” eredményeit ismételte, fizetésemelést ajánlott a munkásoknak (havi száz lejt, vagyis körülbelül négy amerikai dollárt, 5–10 százalékos emelést a szerényebb bérek esetén), és tovább dicsérte a szocialista forradalmat. Az emberekre azonban ez már nem volt hatással, csak az első sorokban állók (civil ruhás titkosrendőrök) éljeneztek és tapsoltak. Miközben a tömeghez beszélt, egyszer csak oldalról petárdarobbanás hallatszott, a hangszórók zúgni kezdtek, mire a tömeg megrémült, a sorok megbomlottak. A televízió egyenes adása ekkor megszakadt, és csak körülbelül tíz-tizenöt perces szünet után folytatódott. Többben Temesvár nevét kiabálták, mások fejvesztve próbálták elhagyni a teret, eldobálva a zászlókat és a jelszavas táblákat. A Ceaușescu házaspár reakciója az erkélyen emlékezetes volt: hasztalan próbálták visszaszerezni az irányítást a felbolydult tömeg felett olyan felszólításokkal, mint „Halló, Halló!”, vagy „Maradjon mindenki a helyén!”. Ceaușescu végül be tudta fejezni a beszédét, de azt már csak az elől álló pártaktivisták és polgári ruhába öltöztetett titkosrendőrök hallgatták és tapsolták meg. A szétzúzó tömeg egy része ellepte a környező utcákat, és antikommunista és Ceaușescu-ellenes jelszavakat kezdett kiabálni: „Le a diktátorral!”, „Halál a gyilkosra!”, „Mi vagyunk a nép, le a diktátorral!”, „Ceaușescu, ki vagy te? Egy gyilkos Scornicești-ből!”. A tüntetők végül ellepték a Kogălniceanu tér, az Unirii tér, a Rosetti tér és a Romană tér közötti utcákat és tereket. Ceaușescu, a felesége, az RKP Politikai Végrehajtó Bizottságának tagjai a párt-székházban maradtak, és elkezdték a megtorlás megszervezését. Ahogy teltek az órák, egyre több ember ment ki az utcára. Hamarosan a tüntetők — szervezetlenül és fegyvertelenül — szembekerültek a katonasággal: katonák, a terrortörvényegység (USLA) pajzsos tagjai, a szekuritáté egyenruhás és polgári ruhás emberei, mögöttük tankok és csapatszállító járművek. A tömegre több épületből, mellékutcából és tankok segítségével támadtak. A tüntetők vízágyúkkal lötték a tömeget, közben a rendőrség ütlegelte és vette őrizetbe a tüntetőket. Sok tiltakozót lelőttek, agyonvertek, leszúrtak, vagy eltaposták őket a páncélosok. Egy csapatszállító jármű a Hotel Intercontinental környékén hajtott a tömegbe. A tüntetőknek sikerült egy barikádot építeni a Dunărea étterem előtt, ami éjfélig kitartott, de végül egy tank elsodorta. A heves tüzelés éjfél után 1 órakor alábbhagyott, de a tüntetők utáni hajtóvadászat hajnali 3-ig folytatódott. Amire a nap felvirradt, tüntetőcsapatok vízsugárral lemosták a véres utcákat. Az aznapi harcokat helikopterek rögzítették, hogy bizonyítékokat gyűjtsenek a későbbi megtorlásokhoz, illetve turisták fényképeztek a város közepén lévő Hotel Intercontinentalból.

Parászka Miklós színész-rendező így emlékszik:

„Akkoriban a Marosvásárhelyen és Szatmáron formálódó kis ellenzéki körökkel építgettem kapcsolatai-

mat. Szakmai útjaim jól megfeleltek a közvetítői feladatnak. Ezek nagy lehetőségek voltak a rendszer környékességéhez képest és nevelésesen aprók a világpolitikában zajló változásokhoz mérten. December 16-át a vonaton töltöttem. A Temesvártól érkező hírekhez képest a táj, a Maros és Szamos völgye elképesztően nyugalmas és csendes volt. A kerécsattogással együtt zakatoltak gondolataim. Barátaimmal azzal búcsúztunk Vásárhelyen, hogy amint alkalom nyílik, azonnal cselekedni kell. Bármit. Valamit. Meg kell szólalni. És jött a „temesvári huligánok” elítélésének komédiája. A józanok, az egészségesek távol maradtak az összehívott gyűlésről. Az előzményekhez képest már az nagy dolog, hogy ezt meg lehetett tenni. Az egybegyűltekkörében három csoport alakult ki. Az összeszorított szájjal riadtan hallgatók köre. Aztán a gusztustalan parancsnak eleget tevők köre. Itt két csoportot lehetett megkülönböztetni. Az egyik ragacsos kultúr-szólamokkal, „a humanizmus jegyében” afféle szerepet játszott, mint az egyszerű lány, hozott is, meg nem is ajándékot a királynak. Neveiket még megkönnyebbülve, mint olyanokét, akik jól feleltek, jegyzőkönyvbe lehetett szedni az újját immár a ravaszon tartó hatalom számára. És volt olyan, talán egyszemélyes alcsoport is, aki formába öntve, írógépen megírva nyújtotta önmaga leképésének bizonyítékát. Ketten Czintos-sal tiltakoztunk, éreztük: itt tovább hallgatni nem lehet. A rendszernek még körülbelül húsz órája volt hátra. Persze ki tudhatta akkor ezt? Hajnalig a kézirataimat égettem, a családomnak hagytakoztam. Másnap reggel ködbe burkolózó csend. Mint ha megállt volna az idő. Néhai Rusu doktorral az úszkáló hatyúkat néztük a Szamos-hídról. A színház előtt Erdős Carol fogadott viaszfehéré: siessünk azonnal Stanca elvtárhoz. Én már sehova se sietek, Karcsi, jöjjön ide, akinek dolga van velem — mondtam, és elfoglaltam helyemet az irodámban. A dél közeledtével változó, majd az egekig szökő hangulatról nehéz beszélni — mindenki átélte. Hát megtörtént! Nagyokat szippantva a levegőből hazaindultam. Még láttam, Stanca elvtárs saját kezűleg rendezgeti a mikrofonokat a várható népgyűléshez. Mondják, aztán menekülnie kellett. Csak sejtem, hogy a pártarisztokrácia felvilágosultabb része már előre tudott valamit.”

Az 1989. december 22-i események Románia történelmének egyik legjelentősebb mozzanatát jelentik. Az akkori történésekről ellentmondásos feljegyzéseket olvashatunk, ezek közül ollóva és Pécsi Ferenc visszaemlékezése alapján igyekszünk felvázolni a nap legfontosabb eseményeit. 9.30 óra körül Vasile Milea, Ceaușescu védelmi minisztere öngyilkosságot követett el. Ceaușescu közleménye szerint Milea árulását felfedezték, és félve a leleplezéstől, öngyilkos lett. Milea öngyilkosságát követően Ceaușescu először testvérét, Ilie tábornokot akarta megtenni honvédelmi miniszternek, de ő ezt elhárította, sőt kérte egy új kormány megalakítását, majd visszatérve munkahelyére, beült a miniszteri irodába, ahol állítólag összeállította egy új szovjetbarát kormány listáját, ame-

Folytatása a következő oldalon

Folytatás az előző oldalról

lyen az első név a Ion Iliescué volt. Ekkor fordult Ceaușescu figyelmébe Victor Atanasie Stănculescu felé, aki a volt védelmi miniszter régi barátja és első helyettese volt, és előző nap este tért vissza repülőgéppel Temesvárról — a városnak két napig a katonai parancsnoka volt. Stănculescu Temesváron meggyőződött, hogy nem hülígán és vandál elemek lázongásáról van szó, már nem akart szerepet vállalni a rezsim fenntartásában, ezért reggel begipszeltette egészséges lábát, és munkaképtelenséget színlelt. Ceaușescu megparancsolta, hogy törött lábbal is azonnal menjen a pártszékházba, mert őt kívánja kinevezni honvédelmi miniszternek, különben letartóztatja. A tábornok negyedórán belül civil ruhában megjelent a diktátornál, és elfogadta a szóbeli kinevezést. Átvette az operatív irányítást, és az elkövetkező két-három órában látszólag teljesítette a diktátor parancsait, de a háttérben olyan utasításokat adott, amelyek a spontán népi megmozdulást támogatták. Milea halála után Eftimescu tábornok még olyan parancsot továbbított a csapatoknak, hogy a főparancsnok, vagyis a diktátor parancsaira kell hallgatni. Ezt felülbíráva, Stănculescu tábornok „Rondoul”, a halott védelmi miniszter fedőneve alatt (az utcákon lévő egységek még nem tudták, hogy Milea meghalt) 10.07 és 10.30 óra között öt olyan parancsot adott — részben Negrea ezredesen keresztül, részben közvetlenül a bizalmát élvező Tufan Marius híradó százados közreműködésével —, amelyek meghiúsították a diktátor terveit. Az elsőben megállította a csapaterősítéseket az Olteniței sugárúton, a többiben megtiltotta a lőfegyverek használatát (beleértve a figyelmeztető lövéseket is), és utasította a katonai egységek parancsnokait, hogy kezdjenek tárgyalásokat a tüntetőkkel.

A diktátor ellen

A frissen kinevezett honvédelmi miniszter a háttérben folytatva Ceaușescu hatalmának felszámolását, megszerezte Iulian Vlad tábornok, az Állambiztonság vezetőjének, valamint a pártszékház védelmét ellátó belügyi egység, az V. Igazgatóság parancsnokának támogatását is. Mivel a belügyminiszter, Tudor Postelnicu, helyettesével együtt folyamatosan a pártszékházban tartózkodott (és a tüntetések megkezdése után már nem is tudott onnan eltávozni), a belügyminisztérium erőinek gyakorlati irányítását Iulian Vlad szekuritáté-tábornok és a helyi rendőrparancsnokok vették át, akik a helyzet ismeretében úgy döntöttek, hogy nem alkalmaznak erőszakot. 11 órakor a rádió és a televízió bejelentette, hogy Milea honvédelmi miniszter egy áruló volt, aki Románia függetlensége és szuverenitása ellen cselekedett, összejátszott a belső árulókkal és az imperialista körökkel, provokációkat szervezett, hazugságokat terjesztett, hamis tájékoztatást nyújtott az ország helyzetéről, elhallgatta a temesvári gyilkosságokat és rombolásokat, majd amikor lelepleződött, öngyilkos lett. A diktátorhoz hű Eftimescu tábornok

megpróbálta a közeli Köztársaság Palotától átcsoportosítani a páncélozott csapatszállító járműveket és harckocsikat a pártszékház bejáratához, hogy kimenekítsék onnan a legfelső vezetést, azonban a pártszékházban lévő katonai híradó alegység a parancsot nem továbbította, mert nem Stănculescutól jött az. Látva, hogy a páncélosok nem mozdulnak, az 1-es hadsereg parancsnoksága arra kérte Paul ezredest, hogy a helyszínen lévő katonái révén, futárral továbbítsa a parancsot. Stănculescu azzal győzködte Ceaușescut, hogy helikopteren hagyja el a pártszékházat, és utazzon el a hadsereg három titkos irányító bunkerének egyikébe, de a diktátor először nem volt erre hajlandó. Kilépett a pártszékház erkélyére, és hangosbeszélő segítségével próbált szólni a tömeghez, de lehurrogták, sőt, valaki egy fadarabbal megdobta a megafont. Végül kíséretével együtt lifttel felment az utolsó emeletre, onnan a tetőre, és 12.09 órakor helikopterrel elhagyta az épületet. A diktátor távozását a tömeg szökésként értékelte, a Palota téren ünnepi hangulat lett úrrá. Az emberek jelszavakat skandáltak, énekeltek, örömmel sírtak. A tüntetők betörték a pártszékház ablakait, és először egy fiatal cigányokból álló csoport behatolt az épületbe, őket egy nagyobb tömeg követte. Az épületet védő fegyveresek nem használták fegyvereiket, hanem eltűntek, civil ruhában elgyűltek a tömegben. A kinyitott bejáraton egyre többen nyomultak be, és elkezdtek kidobálni az ablakokon Ceaușescu írásait, portréit, a propagandaanyagokat, amelyeket a téren összegyűlt tömeg meggyújtott. Leverték a tetőn lévő „Comunist” szót a „Trăiască Partidul Comunist Român!” feliratból. Egy fiatal nő a tetőn egy kivágott címerű zászlót lobogtatott. 12.15 órakor Constantinescu tábornok Stănculescu parancsát továbbította, hogy „a csapatok békésen vonuljanak vissza a laktanyákba”, majd megjött a kiegészítő parancs, mely szerint „tárgyalni kell az állampolgárokkal, a hadsereg nem lő a népre”. Azzal, hogy nem követte Ceaușescu parancsait (aki a hadsereg főparancsnoka volt), Stănculescu központi szerepet játszott a diktatúra megbuktatásában. 12.18 órakor a televízióban Mircea Dinescu költő és Ion Caramitru színész bejelentették a diktátor szökését és a népi felkelés győzelmét. Stănculescu, korábbi szóbeli parancsait megerősítve, kiadta a 38-as telefonos jegyzéket (parancsot), amelyben elrendelte, hogy „a katonai egységek és ország egész területén, rendben és nyugodtan, a provokációknak nem engedve, ügyelve arra, hogy ne fegyverezzék le és ne szórják szét őket, térjenek vissza a laktanyákba. Azok a katonai egységek, amelyek a megyei pártszékházakat védik, nyugtassák meg a kedélyeket, anélkül, hogy lőnének, majd térjenek vissza a laktanyákba. Az egységeknél meg kell szervezni a laktanyák és az összes katonai objektum védelmét”. A szintén 13.30 órakor kiadott 39-es parancsban elrendelte: „Csak a Honvédelmi Minisztérium által kiadott parancsokat kell teljesíteni. A korábban kiadott parancsoktól eltérően, a katonai parancsnokok

Folytatása a következő oldalon

Folytatás az előző oldalról

kötelesek fegyveres alegységekkel biztosítani a nagy fontossággal bíró polgári létesítmények védelmét, de csak akkor szabad löni, ha tűzfegyverrel felszerelt csoportok támadják meg őket. A védelmi prioritásokat a katonai parancsnokok a helyi állami szervekkel együtt állapítják meg. Az említett létesítményeket védő katonák a bal karjukra kössenek nemzetiszín karszalagot.” 14.30 óra körül a televízió épületében megjelent Ion Iliescu és több tábornok (Voinea, Mihai Chițac, Nicolae Militaru, Tudor stb.), katonák és civilek. Élő adásban, drámai hangon erősítették meg a régi rendszer bukásáról szóló híreket, és kérték a hadsereg és a lakosság támogatását. Közölték, hogy a szekuritáté megszűnt, és a belügyminisztérium egységei a honvédelmi minisztérium alárendeltségébe kerültek. Később Iliescu megjelent a pártszékház erkélyén is, ahonnan beszédet intézett a tömeghez. Vele volt Ștefan Gușă, a hadsereg vezérkari főnöke, aki kijelentette, hogy a hadsereg a néppel van, és mindig vele lesz. Petre Roman, a későbbi miniszterelnök kérésére ezt esküvel is megerősítette. 18 órakor a tãrgoviște-i forradalmárok értesítették Bukarestet, hogy elfogták a Ceaușescu házaspárt. Ugyanezt az információt közölte a laktanya parancsnoka is Stãnculescu tábornokkal.

Pécsi Ferenc visszaemlékezése

Pécsi Ferenc, a Szatmár Megyei Nemzeti Megmentési Front alapító tagja, később az RMDSZ Szatmár megyei szervezetének elnöke, parlamenti képviselő így emlékezik vissza: „1989-ben az Unióban dolgoztam, ahol holtvágányra helyeztek, ugyanis az azelőtti évben eltávolítottak az exportosztály éléről, mivel abban az időben a nacionalista hullám erősödött és nehezen tudták elfogadni azt, hogy egy magyar nemzetiségű közigazgató legyen egy olyan fontos osztály élén, mint az exportosztály. Én nem fogadtam el az új beosztásomat, nem írtam alá az áthelyezést, ami abban az időben eléggé merész lépés volt, de Vasile Cadariu igazgató értékelt a korábbi tevékenységemet és megkérdezte tőlem, hogyan képzelem el a jövőbeni tevékenységemet? Elmondtam, hogy bár jól végeztem a munkám az exportosztályon, mégis eltávolítottak onnan, hozzanak létre egy marketing-osztályt, ami a bányaipar jövőjével foglalkozna Romániában. Ezt jóváhagyták, itt kezdtem el tevékenykedni 1989-ben.

A decemberi események forga-tagában egy, a gyáron belüli magyar technikai csoport keresett meg és megkértek, hogy szervezzem meg az Unión belüli Nemzeti Megmentési Tanácsot. Akkor már Dezideriu Struța volt a gyár vezérigazgatója, a vezetőségi gyűlésen szót kértem, elmondtam, hogy az országban az üzemek nagy részében alakulnak a hasonló tanácsok, ez történjen meg az Unióban is. A gyár vezetősége gyorsan készített egy listát, és azt jóváhagyásra terjesztették fel. Azt akarták, hogy az igazgató legyen az elnök, én pedig az alelnök. Én ezt a korrumpáló javaslatot nem fogadtam el, nem

hagytam magam lekenyerezni, azt mondtam, hogy engem azzal bíztak meg, hogy demokratikus választások útján alakuljon meg a tanács. Azt javasoltam, hogy alulról szerveződve, minden munkacsoportban, majd minden részlegen szervezzenek választásokat, jelöljenek ki küldötteket, hogy azok majd megválasszák a gyár vezetését. Ez hihetetlen gyorsasággal lefolyt, gyorsan megszervezték a gyár klubjában a nagygyűlést, itt választották meg a vezetőséget. Ez a vezetőség részt vett a gyár vezetőségének a gyűlésein reggelenként. Közben én megszerveztem a gyár RMDSZ-szervezetét, de a gyárban alakult meg a Vatra Românească szervezet is. Ezt a szekusok támogatták, miután észrevették, hogy a magyarok jól szervezkednek. Az RMDSZ megyei szinten is gyorsan alakult, velük is hamar felvettem a kapcsolatot, január 10-én megválasztottak a Nemzeti Megmentési Front tanácsába magyar képviselőként. Később megválasztottak abba a funkcióba, ami most az alprefektusi tisztségnek felel meg.

Az Unióban a szekuritáténak külön irodája volt. Ugyanebben az épületben volt a szállítási osztály, ahol én dolgoztam. Amikor külföldről visszatértem, kötelességem volt letenni egy jelentést a szekuritáténak, hogy kikkel tárgyaltam, mit rendeztem stb. Számtalanszor, amikor mentem letenni ezeket a jelentéseket a titkos iratok osztályán, találkoztam ismerős munkásokkal, akik oda mentek vagy onnan jöttek ki. Tudta mindenk, hogy a jelentések profi módon meg voltak szervezve. Bármelyik szekcióban ha valaki elszólta magát, azt rövid időn belül már tudta a szekus. Ha valakit elkaptak, hogy lopott vagy bármi egyebet tett, azt a szekus behívta és felajánlotta neki, hogy kimenti, de ezért rendszeresen kell jelentenie. Sokan azért jelentettek, mert vaj volt a fejükön. A szekunak egy bevált módszere volt az, hogy a kompromittált embereket beszerveze.”

December 21-től kezdődően Szatmár megyében is folyamatosan üléseztek a Román Kommunista Párt megyei vezetőségének tagjai a város új központjában levő Közigazgatási Palotában, ami egyben a megyei néptanács épülete is volt, és itt folyamatosan üléseztek, s közben állandó telefonkapcsolatban voltak Bukaresttel. Ekkor már kirendelték a palota védelmére a Nemzeti Gárdát és a rendőrséget is. Maria Bradea megyei párttitkár későbbi nyilatkozata szerint nem rendelkeztek pontos információkkal a temesvári eseményekről, csak annyit tudtak, amennyit Bukarest közölt velük. A december 22-én megtartott tanácskozáson azt is elhatározták, hogy az itt állomásozó katonai egységeket sem vezénylik ki a kaszárnyából.

Ceaușescu bukásának hírére Szatmárnémetiben is megszűnt az addigi látszólagos nyugalom, megszólaltak a harangok és a gyárak szírenái, a munkások pedig kitódultak az utcára, és elindultak az új főtérré. A Közigazgatási Palota védelmére kirendelt Nemzeti Gárda egységei a parancsnokkal, Gheorghe Bilanici-csal együtt levonultak a munkások közé, így azok ellenállás nélkül foglalhatták el az épületet. A tömeg benyomult az épületbe, ahonnan iratokat dobáltak ki, ami-

ket később meg is gyűjtötték. Az összegyűlt tömeghez önjelölt szónokok intéztek beszédet az épület erkélyéről. Megalakult a Nemzeti Megmentési Front Tanácsa, melynek élére Gheorghe Bilanici, a Nemzeti Gárda parancsnoka került. December 23-án, a délelőtti órákban ismét népgyűlésre került sor az új főtéren, korabeli szóhasználat szerint „az első szabad tüntetésre”. Ezen a gyűlésen már magyarok is felszóltak Antal István állatellenyészti mérnök és Czintos József színész személyében. Antal István hét pontban ismertette a Szatmár megyei „magyar dolgozók” követeléseit: „egyenlő jogokat valamennyi nemzetiségnek; jogot az anyanyelvi oktatásra minden szinten; jogot az anyanyelvű kultúra szabad gyakorlására; a szatmári magyar líceum újjáélesztését; anyanyelvi intézményeket; szabad nyelvhasználatot az intézményekben; helységek neveinek magyar használatát; önálló nemzetiségi képviselői szervezet, szabad vallásgyakorlást”. A gyűlés tizenkét órákor ért véget, majd a templomokban, felekezeti különbség nélkül, gyászmisét tartottak az áldozatok emlékére.

December 22–23-át követően teljesen megváltozott a helyzet a városban. A lakosságon eufória lett úrrá, de már ekkor megjelentek az első nyugtalanító szóbeszédok. Mindenféle rémhírek terjedtek el „terroristákról”, akik behatoltak a városba, illetve megmérgezték az ivóvizet. Mindezek nemcsak lakossági, hanem a hadvezetés szintjén is terjedtek. December 22-én éjjel a kolozsvári 4. román hadsereg parancsnoksága élénk mozgást észlelt a radarokon Szatmárnémeti térségében, aminek nyomán légi csapást valószínűsítettek Magyarország irányából. December 23-án éjjel a szatmári parancsnokság Kolozsvárra küldött jelentése szerint légi deszant-egységek szálltak le a szatmári repülőtéren. A kolozsvári parancsnokság utasította a nagybányai és a zilahi tankegységeket, hogy vegyék fel velük a harcot. Ezek a hírek később mind tévesnek, pontosabban diverziónak bizonyultak, azonban akkor nagy riadalmat keltettek, illetve megalapozták az azóta is létező, a forradalom egyik nagy rejtélyének számító mítoszt a „külföldi terroristák” jelenlétéről. Ezekben a napokban Szatmáron a hadsereg vette át az ellenőrzést, illetve a város és a megye tényleges vezetését. A látszólagos nyugalom ellenére ezekben a napokban teljesen megszűnt a helyi adminisztráció, amit jól jelez a városi tanács iktatókönyve, ami szerint 1989. december 22. és 28. között egyetlen ügyet sem intéztek el, illetve nem került semmi ilyesmi iktatásra. Mindezekkel együtt a lakosság, beleértve a magyart is, úgy érezte, hogy egy új korszak köszöntött be, ahol majd a románokkal együttműködve sikerül megoldaniuk minden addigi problémát.

Érdekvédelmi szervezet

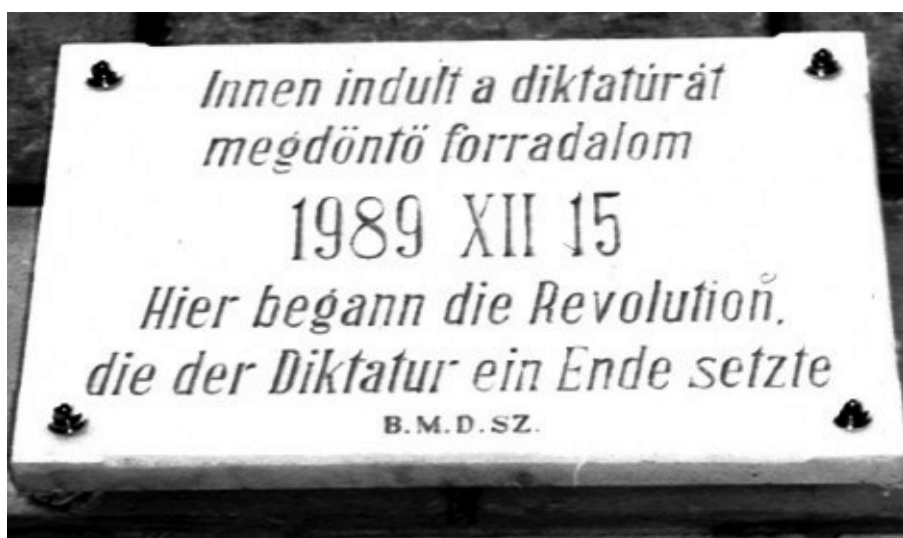
A Szatmárnémetiben működő értelmiségi kör a december 22-i fordulatot követően azonnal aktívabb fellépésre szánta el magát,

és soraiban már az első találkozón felmerült egy érdekvédelmi szervezet megalakításának ötlete. Kezdetben egyértelműen a színház köré csoportosult a szervezkedés, így a színház stúdiótermében december 24-én került sor az első konkrét megbeszélésre. Az akció bukaresti szervezkedéstől való függetlenségét bizonyítja az is, hogy december 24-én Szatmárnémetiben még a Magyar Demokratikus Tanács megalakítását jelentették be. Parászka Miklós és Veres István azonban igyekeztek a szatmári történéseket az országos eseményekhez igazítani. A felülről jövő hasonló utasításokkal egyetértve végül is december 26-ára hirdették meg a hivatalos alakuló ülést, amire a színház nagytermében került sor. Így a szatmári RMDSZ egy nappal korábban alakult meg, mint az országos szervezetnek számító bukaresti RMDSZ. December 26-án a bukaresti vezetéssel történt egyeztetés nyomán már a Romániai Magyar Demokratikus Szövetség Szatmár Megyei Tanácsának megalakulását jelentették be. A színházban zajló alakuló ülésen több százan vettek részt, sokan az utcán álltak és hangosbemondóról követték a bent zajló eseményeket. Az itt elfogadott Zárónyilatkozat tartalmazta a megyei szervezet követeléseit is: a magyar nyelv szabad használatát a közigazgatás, törvénykezés, gazdasági élet minden területén; kétnyelvű feliratokat és helységnévtáblákat mindenhol, ahol magyarok is élnek; számarányaiknak megfelelő képviselőket az állami és vállalati adminisztrációban; anyanyelvi oktatást minden szinten, önálló magyar nyelvű tanítási intézményeket, ahol a diákok létszáma megköveteli; önálló művelődési központ felállítását, ami egyben az RMDSZ székháza is lenne; beleszólást a sajtó és az anyanyelvi oktatás kérdéseibe; közvetlen kapcsolatot Magyarországgal; szabad utazást minden korlátozás nélkül, amihez világútlelél kibocsátását kérik, a Helsinki Záróokmányban foglalt további emberi jogokkal együtt.

1989. december 23-án jelent meg a Szabad Szatmári Hírlap első száma. Amikor a lapszám készült, még nem lehetett tudni, hogy mi lesz az országban kialakult helyzet végki- menetele. A vezércikkben a következőket olvashatjuk: „Ma egy olyan lapot vesznek kézbe, amelyet nem megrendelésre írtunk, hanem szabadon és függetlenül szerkesztettünk, de mégis improvizálva. Kérjük önöket, hogyha még hisznek nekünk, bíznak bennünk, vegyék meg, fizessék elő, nem fogják megbánni. Igyekezni fogunk mindent jóvá tenni. Az életnek mennie kell tovább”. Az akkori helyzetben nem volt könnyű újságot szerkeszteni: az olvasói elvárások túl nagyok voltak a lehetőségek korlátozottak.

Eljött az idő, hogy az újság hátsólapjain lehetett írni a karácsonyról is. Visky András A küszöbön című írásából idézünk: „A nép, amely sötétségben járt, lát nagy világosságot” — a karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó evangéliumi — ami örömmüzenetet jelent — szavak jutnak eszembe. Érzékletesen fejezik ki, mit jelent a szabadságnak a meg-érzése. A szabadság az eltorlaszolt,

Folytatása a következő oldalon

Folytatás az előző oldalról

körbefalazott létünk hajlékainkba bezuhanó fény. S ilyenkor nem látzik semmi még, nincs határozott körvonala a dolgoknak, legfeljebb érezzük őket, ezt is inkább belül, mint kívül. És a nagy fényességben kiderül(t) az is hamarosan, nem látuk azt sem, amit látni véltünk. Félni sem tanultunk meg tehát igazán és radikálisan. Most meg szembetaláltuk magunkat a Rémmel, megismerünk adatott, mi a Gonoszság, s ami eddig testtelenül vett lakozást

a bensőkben, az a maga negative teljességében elsötétítette felettünk az eget. Megláttunk dolgokat, de még nem látunk. Tapogatózunk a nagy fényességben. És amikor egymásba ütközünk, úgy köszönünk: Szabadság! Itt tartunk most a küszöbön. (...) Aki (most még) fél (máris) veszített. A Forradalmat veszítette el. Aki pedig elveszítette a forradalmat önmagával szemben, elérulta ama nagy Forradalmat is."

Végítélet

A diktátor házaspár ellen indított perben a bíróság december 25-én hozott ítéletet a következő vádpontokban: 1. népirtás — több, mint 60 ezer áldozat; 2. az államhatalom aláásása a nép és az államhatalom ellen szervezett fegyveres cselekményekkel; 3. a köztárgyak rombolása, épületek megrongálásával és megsemmisítésével stb.; 4. a nemzetgazdaság aláaknázása. A per a hadsereg egyik legfőbb vezetője, a rendszer addigi támogatója, Stănculescu tábornok részvételével folytatták le. A bíróság elnöke Gică Popa hadbíró volt. A bíróság a vádlottakat bűnösnek találta, az ítélet golyó általi halál, amelyet a lakatnyája udvarán azonnal végre is hajtottak. A kivégzőosztagot alkotó 3 ejtőernyős katona kilőtte a tárbán lévő mind a 20-20 löszert. Útban a lakatnyá-parancsnokság épületének bejáratától alig 10 méterre lévő fal, a vesztőhely felé, Ceaușescu az Internacionálét énekelte, majd azt kiáltotta, hogy „Éljen a szabad és független Román Szocialista Köztársaság!”. A pár kivégzése után a fegyveres összecsapások jelentősen alábbhagytak, december 28-ig gyakorlatilag megszűntek.

A forradalmat nem tekintjük befejezettnek

A töretlen antikommunizmus példamutató számomra. Harminc éve ugyanezt a magatartást tanúsítom, természetesen ma már a hangsúlyok máshol vannak — állítja Tőkés László az 1989-es események harmincadik évfordulójára készülve.

— Az 1989-es események harmincadik évfordulójára készülve is azt tapasztaljuk, hogy még mindig nem érdeke a hatalomnak, hogy végre nyilvánosságra kerüljön, mi is történt valójában 1989. december 15. és az azt követő időszakban. Ön hogyan látja harminc év után az akkor történeteket?

— Fontos különbséget tenni a történelmi esemény és az általa beindult rendszerváltoztató folyamat között. Első vonatkozásban csak lelkesedéssel és megbecsüléssel lehet visszatekinteni az akkor történetekre. Temesváron egy olyan spontán népfelkelés tört ki, amely azóta is őrzi hitelességét, amelynek eszményei a résztvevő emberek bátorsága, a gonosz ellen és a szabadságért kiálló küzdelme minden elismerést megérdemel. Nem szabad hagynunk, hogy ezeket az értékeket tagadják, bemocskolják, úgymond a forradalmat ellopják. A magyarság különösképpen sajátjának érezheti a 1989-es szabadító karácsonyt, hiszen élén jártunk a felkelésnek, a mi református gyülekezetünkben indult el a változás folyamata. Bámulatos volt — és ezt kiemelném — az az összefogás, amely románok és magyarok között, a Temesváron élő nemzetiségek és egyházi felekezetek között kialakult, leküzdve az évtizedek óta tartó Ceausescu-féle megosztó politikát, egymásra találva a közös ellenség, az ateista-kommunista diktatúra elleni harcban. Mindezek elvitathatatlan érdemei és értékei az 1989-es temesvári felkelésnek, és többé vagy kevésbé a forradalomnak indult népi megmozdulás egészének.

— Mi volt a másik vonatkozás?

— A másik vonatkozásban arról a harminc évről van szó, amely idő azóta eltelt. Sajnos, azért nem tud Románia népe lelkesedni a temesvári népfelkelés, a forradalom és a kezdeti hőskorszak iránt, mert erre a közös felkelésre puccsszerűen ráépült egy államcsíny. Tapasztalt kommunistákként Ion Iliescu és társai, egy titkos kommunista forgatókönyv szerint, megragadva a spontán felkelés nyújtotta lehetőséget és a már létező általános népi elégedetlenséget, rászerveztek egy puccsot, megragadták a hatalmat, kihasználták az emberek jóhiszeműségét és lelkesedését, szinte színházi szakmaisággal megrendeztek egy álforradalmat, amelynek főszereplői a terroristák voltak (ezek kiléte ma sem tisztázott), és fokozatosan végbement 1990 márciusán-júniusán

keresztül az ellenforradalmi restauráció, a forradalom és annak csírájában lévő vívmányainak a lenullázása. Bekövetkezett a kommunista visszarendeződés, Ion Iliescu és csapata megszerezték és megőrizték a gazdasági és a politikai hatalmat, és mindmáig Románia viszi a rekordját az egész szovjet tömb országaiban a többé vagy kevésbé több ízben végbement kommunista restaurációnak. Ennek a folyamatnak, ennek a visszarendeződésnek és ellenforradalmi folyamatnak a kárvallottjai vagyunk mi, magyarok is, akiket első ízben a fekete március konspirációs levezénylésével törtek meg, és újból elővéve a magyar kártyát, újból sikerült szembeusztatni egymással a magyarokat és a románokat, megtörve az 1989-ben előállott példás magyar-román összefogást és helyreállítva a nacionál-kommunista eszmeiséget, a Ceausescu-féle oszd meg és uralkodj politikát. Ebben játszott nagy szerepet az újrászervező szekuritáté mint Román Hírszerző Szolgálat (SRI).

— A december 22-én megrendezésre kerülő megemlékezéseken egyre ritkábban, legtöbb esetben el sem hangzik az ön neve. Ennek mi lehet az oka?

— A legtöbb megemlékezésen az én nevemet igyekeznek elhallgatni, de vannak ellentétes esetek is. Ezekben a napokban jutott el hozzám a román nyelvű Historia folyóirat, amely kiadósan foglalkozik a kelet-közép-európai rendszerváltás láncreakciós törésfolyamatával, ebben még a fényképem is benne van, méltatják a rendszerváltásban játszott szerepemet. Valóban igaz, hogy sokkal többször fordul elő az, amikor a szekuritáté illetékes fő képviselői, köztük például Filip Teodorescu vagy Costin Georgescu és mások, habzó szájjal és ellenséges indulattal gyaláznak, egyenesen kémnek és hazaárulónak nevezve engem. Kétségtelen, hogy felülkekedett egy olyan áltörténelmi, spekulatív politikai interpretáció, amely elvitatja nem csak személyemnek és református gyülekezetünknek, hanem Temesvárnak az érdemeit is. Ez a vetekedés a hatalmon lévők és a titkosszolgálat befolyásoltsága alatt állók részéről már évtizedek óta tart, és azt gondolom, a csúcspontját akkor érte el, amikor Klaus Iohannis államfő visszavonta tőlem a Románia Csillaga kitüntetésként, ezáltal igyekezvén lenullázni 1989-es eseményekben.

— Harminc év után mit kell még tennünk, hogy végre megtörténjen a rendszerváltás?

— Azt gondolom, úgy kell viszonyulnunk az ügyhöz mint a jó orvosnak a halálos betegek iránt. Igyekszik mindent megtenni. Úgy gondolom, hogy a Temesvári Kiáltvány kell hogy érvényesüljön. Az 1990. márciusában elfogadott forradalmi nyilatkozat azzal zárul, hogy a forradalmat nem tekintik befejezettnek, békés eszközökkel tovább folytatják. Ez a töretlen antikommunizmus példamutató számomra anélkül, hogy összebeszélünk volna, jómagam is harminc éve ugyanezt a magatartást tanúsítom,

természetesen ma már a hangsúlyok máshol vannak. A forradalom áldozatainak a gyilkosai még mindig nincsenek elszámoltatva. Nem lehet teljes a rendszerváltás, ha a kisebbségpolitika nemzeti vonatkozásban nem megy végbe. Romániában továbbra is változatlanul a homogenizációs politika alapjául szolgáló történelemhamisító szemlélet uralkodik. Sajnos változatlanul nagy a befolyásuk a titkosszolgálatoknak, ezek háttérhatalomként szövögetik a szálait a politikai életnek, és döntő befolyásuk van a demokratikus változások megakadályozásában.

Elek György

Kelet-Európa antikommunista ellenállóinak emlékműve

Az emlékmű azt jelenti most is és az elkövetkező generációknak is, hogy az elvekért, a szabadságért érdemes kiállni és áldozatot hozni — állítja Kereskényi Gábor, Szatmárnémeti polgármestere, az emlékműállítás ötletgazdája.

— Harminc év után elkészült az 1989-es események hősei és áldozatai tiszteletére készült emlékmű. Miért késett eddig, és hogyan sikerült elkészíteni?

— Az emlékmű Kelet-Európa antikommunista ellenállóinak emlékműve, mindazoké, akik életüket, szabadságukat áldozták egy magát igazságosnak, emberközelinek mondó, de alapvetően hazug és elnyomó rendszerrel szemben. Így több az 1989-es romániai forradalom emlékművénel: szerepel rajta Berlin, Prága, Budapest neve, valamint a romániai látható ellenállás helyszínei, többek közt Zsil völgye, Brassó, Temesvár és Bukarest is. Természetesen, az emlékművön méltó helyre kerülnek az 1989-es decemberi forradalomban elhunyt szatmári áldozatok nevei. Késésről, ha beszélhetünk egyáltalán erről, talán nem engem kellene kérdezni, inkább elődeimet, azt a generációt,

amely aktív volt az 1990-es években. Egyébként, szerintem nincs is késés, minden méltó emlékezéshez kell egy kis történelmi távlat, ez a 30 év éppen szükséges egy ilyen emlékmű megalkotásához.

— Az 1990-es években sokan próbálták magukat hősöknek minősíteni, voltak évek, amikor évről évre nőtt a „forradalmárok” száma. Harminc év távlatából nézve kik az igazi hősök?

— Sajátos, az ország jellegzeteségeihez tartozik a kevesen voltunk sokan maradtunk helyzet – ha elfogadni nem is tudom, hozzászokhattunk. Hősök és áldozatok azért sokan voltak, ha nem is mindenki toladott a későbbi előnyökért. Így hősök azok, akik a rendszer bukása előtti napokban, órákban, de akár percekben is, magukat és akár családjukat is kockáztatva kimentek az utcára, hangot adtak elégedetlenségüknek. Miattuk alakult ki a forradalmi helyzet, ami Ceaușescu

bukásához vezetett. Harminc év után, vagy majd később, a felnövő új generáció talán már tisztábban lát és világosabb lesz, kik is az igazi hősök.

— Mára felnőtt egy olyan generáció, melynek tagjai számára az 1989-es események nem jelentenek többet, mint a történelem egy fejezete. Mit fog majd számukra sugallni ez az emlékmű?

— Remélem az emlékmű azt jelenti most is és az elkövetkező generációknak is, hogy az elvekért, a szabadságért érdemes kiállni és áldozatot hozni. Szükséges, hogy városunkban is legyen ilyen hely. Egyébként nem félek attól, hogy a fiatalok, köztük én is, nem értékeljük az igazi áldozatot. Meglehet, amit emlékezésre méltónak tartunk, nem esik egybe azzal, amit nekünk erről mondanak, vagy a magukat hősöknek tartók úgy érezhetik, nem tisztelik őket eléggé, de lassan-lassan a történelem a maga helyére tesz mindent.

— A történelem nagyon gazdag, nem lehet mindent megtanítani az iskolában. Mit tehetünk azért, hogy emlékműveinkkel felhívjuk a figyelmet bizonyos történelmi események fontosságára?

— Az emlékműállítás már önmagában felkelti a figyelmet, polgármesterként nem akarok és nem is tudok beleszólni az iskolai tanításba. A köztéri, pontosabban a közösségi emlékezet alakítását, a helyes arányok betartását viszont

fontos feladatnak tartom. Erőm és lehetőségeim függvényében igyekszem ennek eleget tenni. Az emlékművel a szándék pontosan az elgondolkodtatás, mivel kialakításával kontraszt az újközponti posztkommunista környezetével és így rádöbbsent arra, hogy mi is történt 30 éve. Már az is vita volt, hogy hősök és áldozatok-e azok, akik az 1989-es események során elhunytak. Ezeket érdemes továbbgondolni, talán egyértelmű válasz soha nem is lesz, de bízom benne, hogy az ötvenedik, a századik évfordulón is lesz, aki megemlékezen, köztük az igazság jegyében újra megerősödő szatmári magyar közösségünk képviselői. Ezen dolgozom...

— Mennyivel lesz más az idei december huszonkettedikei megemlékezés?

— Nyilván lesznek olyan elemek, amelyek évről évre ismétlődnek és újak is, mint például az emlékmű avatása. De az évfordulót megelőzően is szervez kapcsolódó rendezvényeket Szatmárnémeti polgármesteri hivatala. Így az Iparos Otthonban már november 22-től, hetente lesznek előadások, majd a témáról egy kiállítás is nyílik. A Harag György Társulat szervezésében kerül sor, a Visky András: Pornó című drámája kapcsán létrejött, Feleségem Története című kiállítás megnyitójára, valamint a dráma levetítésére — ami felidézi 1989 Szatmárnémetijét éppen az elnyomás legjellemzőbb „szerve” a szekuritáté szemszögéből.

Elek György

A régi rendszer kettészakítása

December 22-én avatják fel az Antikommunista Ellenállás Emlékművét Szatmárnémeti új főterén. Az emlékművet Győri Csaba szobrászművész készítette.

„Győri Csaba is bizonyítja szobraival, hogy milyen nagy mestere a vasnak. Keze alatt csak úgy alakul át a fém, ahogy az alkotás épp megköveteli. Persze nagy gondal teszi, ügyelve arra, hogy a fém ne veszítse el anyagszerűségét, vagyis hogy fém maradjon. Higgyék el, hogy ez nagyon nagy dolog. Tiszteletben tartja az anyag adta lehetőségeket és azon belül formáz akár kis-, akár nagyméretű szobrokról legyen szó. Munkái lényegretörőek, összefogottak. A vonalvezetés, habár fémről van szó, finom és kecses. A Győri Csaba szobrai is jó nézni, megsimogatni, a nézőből ezek is, akár csak felesége képei, kellemes érzést váltanak ki. A fém adta lehetőségen belül, nagyon szépen patinázza őket” — írja Dudás Gyula festőművész.

— Kérem, beszéljen röviden életéről, eddigi művészi pályafutásáról!

— Marosvásárhelyen születtem, Kolozsváron érettségiztem a Művészeti Liceumban, majd a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Akadémián szereztem diplomát szobrász szakon. Az első tanárom Eugen Gocan és Bóné Rudolf volt. Bóné Rudolfot nagyon sajnálom, hogy elment, ő egy konceptuális művész. Amikor látta, hogy mi történik a kolozsvári egyetemen, azt mond-

ta, ő nem marad ott. Neki más elképzelése volt a művészetről, amit Gocan tanított, az már egy idejétmúlt stílus volt. A másik oka a távozásának az volt, hogy a tíz elsőéves hallgatóból csak kettő végzett képzőművészeti líceumot, a többiek még rajzolni sem tudtak. Harmadéven Aurel Cucu és Károlyi Sándor voltak a tanárain. Én az igazi nagy mesteremnek Károlyi Sándort tartom, tőle tanultam mindazt, amit tudok.

— Mikor kezdődött szobrászi pályafutása?

— Ötödikes koromban döntöttem el, hogy szobrász leszek, attól kezdve eszembe nem jutott, hogy mással foglalkozzak. Ma már több nagyvárosban vannak köztéri szobraim, Szatmár megyében Nagykárolyban és most készül a szatmárnémeti.

— Milyen lesz a szatmárnémeti emlékmű?

— A koncepció át kell haladja a formát. Ez nem egy absztrakt munka, inkább egy úgynevezett konkrét művészet. Ingo Glass barátom és szellemi mesterem, aki Temesváron született, közel három évtizede Münchenben él, a hatvanas évek végétől dolgozik a konstruktivizmus, a kilencvenes évek második felétől pedig a geometriai perfekcionizmus jegyében. Glass látásmódját már ekkor a szerkezet pusztá vá-

zára törekvő figyelem, minden felesleges díszítmény elhagyására való törekvés jellemezte. Glass látásmódjában a forma- és színcapcsolatok, a test- és térvizonylatok kerülnek középpontba. A test és tér összefüggéseit vizsgálva a szobrász figyelme arra irányul, hogy miként viszonyul a test az őt körbezáró, az őt magába fogadó térhez, illetve milyen térkivágatokat, térszelvényeket hoz létre magán belül.

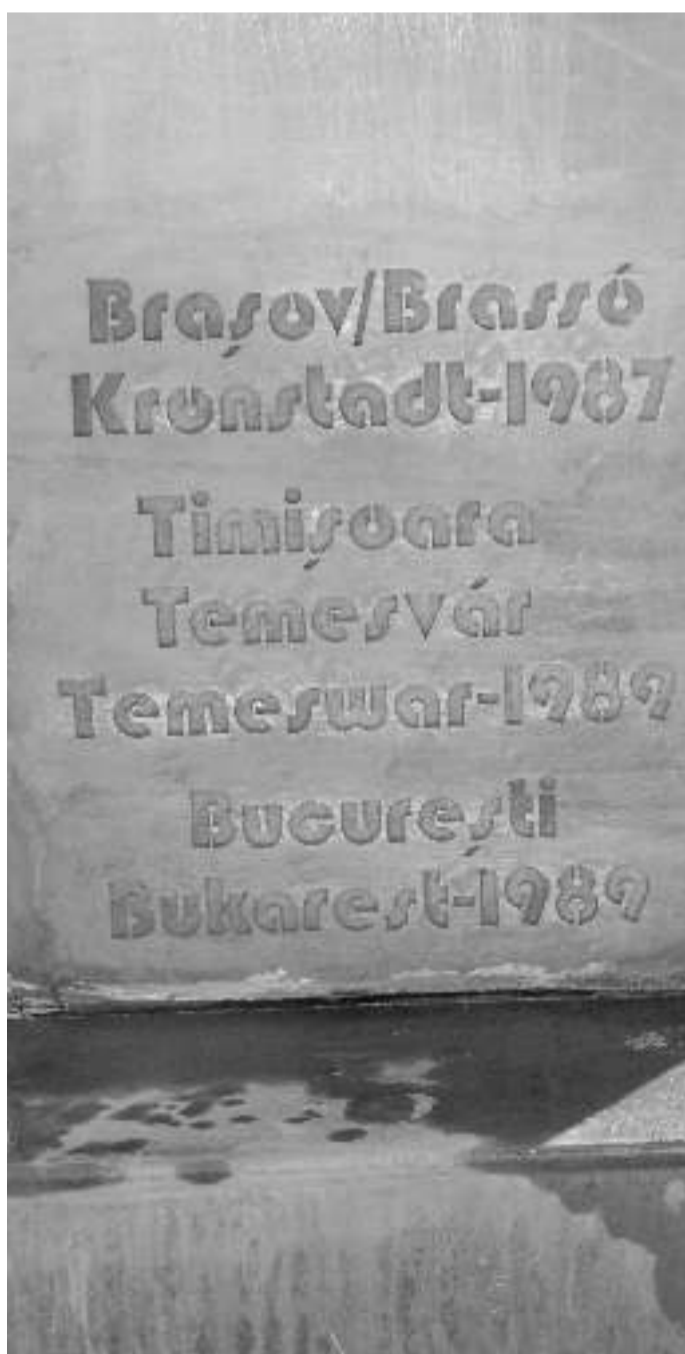
— Ezen ismeretek birtokában hogyan kezdett hozzá a szatmárnémeti emlékmű elkészítéséhez?

— Elkezdtem gondolkodni és megálmodni az emlékművet. A konkrét művészetet lehet nevezni igazán konceptuálisnak. Ami az ember agyából származik, és nem hasonlít semmihez, ami a természetben van, de idéz valamit. Ez a fajta művészet a matematikából indul. A méreteket és az arányokat az ember találja ki, ami elindítja a gondolkodást. Amikor Szatmárnémeti polgármestere megkért, hogy gondolkozzak el egy műemlék elkészítéséről, melynek lényege a kommunista blokk összeomlását jelképezi, több ötletet is ismerttettem, amíg úgy döntöttünk, hogy ez a változat marad. E az emlékmű a rozsdás, masszív és nehéz korszakot áttöri, egy új szellemi irányzat. Teológiai szemszögből is meg lehet közelíteni az emlékmű értelmezését. Lehet úgy is tekinteni mint II. János Pál pápa szellemiségét, ugyanis ő indította el a kommunista uralom alóli felszabadítás gondolatát. Az emlékmű legfőbb üzenete a régi rendszer kettészakítása.

Elek György

Egy ellopott forradalom titkai

Harminc év telt el az 1989-es romániai „forradalom” kitörése után, és még mindig nem tisztázódott, hogy valójában, mi történt akkor. Még mindig nem tudjuk, hogy a KGB, az irredenta magyarok vagy az elégedetlen nép vetett véget a Ceausescu-házaspár által diktált kommunizmusnak. Az, hogy az átlagember nem kap választ a „forradalom” és az azt követő eseményekkel kapcsolatos kérdéseire, valahol érthető, hiszen az emberek nagy része nem igazán tett, azóta sem tesz sokat sorsának jobbításáért, inkább kivárja, hogy mások lépjenek, és ha elégedetlen a következményekkel, akkor elkezdi másokat bírálni, de akkor sem tesz semmit. Kik voltak a terroristák? Erre a kérdésre harminc év után sem kapunk választ. Mint ahogy arra sem, hogy december 16-án az akkori milícia, a hadsereg és a szekuritáte, miért nem tett lépéseket a temesvári református lelkész hivatal előtti tömeget? Annyit tudunk, hogy a decemberi események három szakaszra tagolódtak: 1. december 15-én egy spontán civil-, szolidaritási megmozdulás bontakozott ki Temesváron Tőkés László védelmében; 2. ez terjedt ki december 16-20. között több erdélyi, bányászati és partiumi településen; 3. majd december 21-22-én országos méretű népfelkeléssé vált. Vitathatatlan, hogy december 22-én, amikor Nicolae Ceausescu és felesége hatalmas tömeg előtt ígért minden szépet és jót, nem az egyszerű munkások fordultak a diktátor házaspár ellen, hanem a puccsot előkészítő emberek. Ha a házaspárt védelmezni akarták volna a biztonságiak, akkor nem vitték volna vissza a fővárosba, és nem ítélték volna csúfos halálra olyan rövid idő alatt. Lehet mondani, hogy Iliescuék a vérengzéseket akarták megelőzni, de a véres harcok csak a helikopter felszállása után kezdődtek el, ma sem tudjuk, hogy kik lőttek, és milyen fegyverekkel? Mert ha a hadsereg a forradalom mellé állt, akkor nem az egyszerű emberek közé lövett. Hivatalos adatok szerint december 17-e és 22-e között kevesebb mint százötven halálos áldozata volt a több városban elindult vérontásnak, a következő öt napokban közel ezer civil és egyenruhás személy vesztette életét. December 22-e után a Nemzeti Megmentési Fronton keresztül magukhoz ragadták a hatalmat és kisajátították a forradalmat. Azzal vádolják Iliescut és Román Kommunista Párt második vonalát, hogy elárulták a népfelkelés eredeti célkitűzéseit, alkut kötöttek a titkosrendőrség vezetésével. E kompromisszum része volt az elnöki házaspár hadbíróság elé állítása, a néhány óra alatt lezavart pere, majd a december 25-i brutális kivégzése. A fegyverropogás még ezt követően is folytatódott. Az Iliescu vezette

ideiglenes kormány a forradalom második fázisában tudatosan manipulálta az eseményeket, félrevezette a közvéleményt. Ennek része volt a „terroristákkal” való riogatás, a katonai alakulatok összeugrasz-

tása – csak a bukaresti repülőtérén folytatott tűzpárbajnak több mint ötven áldozata volt. 1989 után nem rendszerváltás, hanem politikai és gazdasági hatalomátmentés ment végbe. A Securitate volt tisztjeiből

lettek a gazdasági élet meghatározó pozíciót ma napig bitorló új milliomosok, az ifjúkommunisták pedig miniszterekké és megyei tanácselnökökké avansáltak.

Elek György

Adalékok a szatmárnémeti központ történetéhez

Két korabeli képet szeretnék ebben a rövid írásban ismertetni, a 19. századi Szatmárnémetiről készültek.

A 19. század nyolcvanas éveiben készült fotó

Nem ismerem az eredetét annak a körülbelül 140 éves, nagyon jó minőségű, felbontású felvételen, amely valamelyik világhálós oldalon a forrás megjelölése nélkül jelent meg.

A kép minősége arra utal, hogy nem a fényképezés kezdeti, hanem egy fejlettebb, későbbi szakaszában készült. A korát csak hozzávetőlegesen sikerült megállapítanom. Az nyilvánvaló, hogy 1864 utáni, hiszen már áll a főtéren Kölcsey mellszobra, és az is biztos, hogy 19. századi, mert még nem készült el az új plébániaépület, a könyvtár épülete, a Kálvária-templom is az első, Hám János korabeli formáját mutatja. Már áll a Csizmadiaszín a régi homlokzattal, hiszen az új, eklektikus homlokzat 20. századi.

Nyoma sincs a képen a Kiss Gedeon által a 19. század végén a főtérrre telepített facsemetéknek, csupasz az egész piactér, amelyen a felvétel készítésének idején is zajlik az árusítás. A Szatmárnémetibe szekereken érkezett, rendezetlenül, találmra helyet foglaló árusok, kofák csoportokba verődve kínálják a portékájukat, körülöttük jól kivehetőek a keréknyomok.

Nem igazi nagyvásár, inkább szerényebb piacnak tűnik, bár a kép jobb oldalán a figyelmes néző egy kisebb mutatványos sátrat is felfedezhet az ekhós szekérrel együtt. Lécből, deszkából rögtönzött, ponyvával fedett kis bódék is vannak itt, de a legtöbben a földre rakott terményeiket állva árusítják, még egy egyszerű széket vagy sámlit sem hoztak magukkal. A Kölcsey szobrot már vaskerítés övezi, hogy óvja a közvetlen környezetét a piaci szeméttől. Ez az intézkedés – mint tudjuk – nem járt sikerrel, ami miatt a szobrot a 20. század elején átköltöztették a Láncoz-templom előtti kis kertbe.

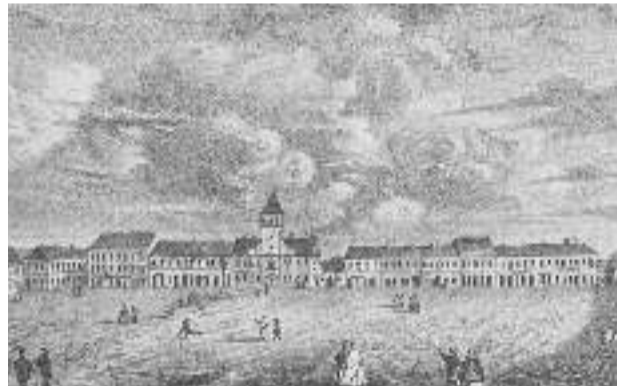
Az épületsor mögött jól látható, hogy a háttér még gyéren, alacsony házakkal beépített, a Kálvária-templomon kívül nincs magasabb, kiemelkedő épület. Nem látható az 1890 körül emelt, ma is álló ortodox zsinagóga, egyetlen olyan részlet van a kép baloldalán – a Vécsey ház és a Korona szálló között nyúló Eötvös/Cuza Voda utca sarka, a Vécsey ház mellett álló hosszú, emeletes épülettel – amely ma is hasonló képet mutat. A fotón egy – az erőteljes városiasodás útját még csak nemrég járó – szerény alföldi település központját figyelhetjük meg, amelyben a nagy, bátor, átfogó, korszerű átalakítások még rövid ideig ugyan, de váratnak magukra.

A felvétel minden valószínűség szerint az ún. „tornyos ház” (polgármesteri hivatal és törvényszék) tornyából készülhetett, más lehetőség nem lévén a közelben, a Pannónia, Tűzoltótorony építése ekkoriban még szóba se jött. A vásárosokat a főtéren két fogadó is várta, a Korona szálló (balra) és a Zöldfa szálló és vendéglő, amely a Fehérház telkén állt.

Vannak természetesen 18. századi adatok, leírások is, Zombori Gedő a következőket írja a város 18. század eleji történetéről, kinézetéről (Az Ország Tükre, képes hetilap, 1865. június 26, Budapest): „A város 896,500 öl területen fekszik, áll 1853 házból, határa mintegy 21 helységtől környezve 3 mérföldet meghaladja. Fővize a Szat-

mos, továbbá a Homorod, Sár és a Medes. Kitűnő jó földje lakosainak nagy részét a földművelésre utalja; a várostól két órányira van a szatmári szőlőhegy, mely az üldöztetések napjaiban sokszor volt a városiak menhelye. Lakosainak száma mintegy két ezer, kik ott állandó vinczellérek, iparosok, szőlő birtokosok, többnyire reformátusok. Már 1264-dik évben oly híres bortermő hely volt, hogy István király megengedte a szatmárhegyi bort vám nélkül a külföldre vihetni. A szatmári bor ha vasutunk lesz nagy kelendőségnek fog örvedeni.” A fenti adatok a 18. század eleji állapotokat tükrözik, az ezt követő évtizedek jelentős változásokat hoztak.

Zombori a továbbiakban így mutatja be a 19. századi településnek a tanügy érdekében tett erőfeszítéseit: „Kevés város, mely a tanügynek oly magasztos áldozatokat hozna mint Szatmár városa, melynek a tanügyre és egyházra évi kiadása meghaladja a 6 ezer o. é. forintot. Van a reformáltaknak, 6 tanár vezetése alatt legjellegesebb ilyenmű intézetek közé tartozó nőnevelője, mindkettőt nagy részben a hívek áldozatkészsége tartja fenn, s folyton emeli. Itt székel egy katolikus püspökség, papnevelővel, mintá elemtanodával, tanító kepezdével, és császári gymnasiummal, a két város közt áll a pompás nagy zárda. Szatmár a megye legmiveltebb városa, központja, székhelye.”

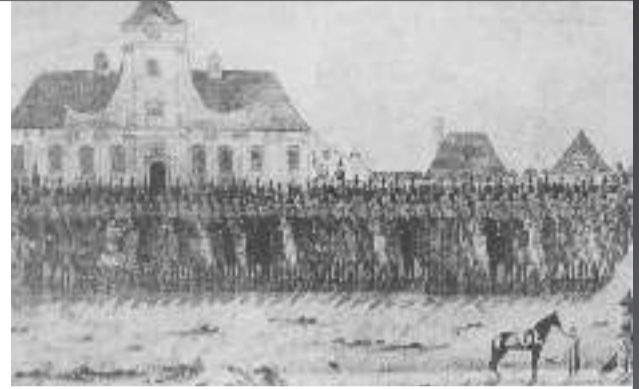

A főtér 1865-ben

A második kép elődje egy korabeli rajz, ennek alapján készült a nyomat, amely lehetővé tette a sokszorosítást.

Kicsit feljavítottam az 1865-ös képet, amelyet a felirat tanulsága szerint Pap Béla rajztanár természet után készített. Megítélésem szerint érdemes ezt is figyelmesebben tanulmányozni. Amit balról jobbra felismertem: A Berenczei Kováts ház, az Astoria elődje az ún. Spitz Béla sarkon, a „tornyos-ház” – városháza és törvényszék, előtte a Kölcsey-szobor (1864), az Ormós ház, amelyiken a villanyóra van, a székesegyház közelében egyike azoknak a kétemeletes épületeknek, amelyiket a Sugárút kialakításakor bontottak le, mellette a régi színház és kaszinó, majd a székesegyház, jobbra tőle a régi plébániaépület. A székesegyház homlokzatán ott van mind a három szobor, pedig a Krisztus szobrot 1852-ben ledöntötte a vihar, a mostanit csak 1923 k. tették a helyére, ezt Pap Béla valószínűleg odaálmodta. A székesegyházat korlát védte, ezt is a vásárosok, a szemét ellen tették oda.

Érdekes a korabeli öltözködés. A rajz készítője az ábrázolt viseletek, tevékenységek segítségével egyfajta keresztmetszetet mutat be az akkori lakosságról. Látható itt huszár, talicskát toló szolga, előljáró, aki épp a hajdút utasítja, fiatal pár, módos polgárok, és a mezőre igyekező kaszás, tarisznyás parasztok. A színház mai utcája akkoriban még egészen falusias jellegű, apró magánházak láthatóak a püspöki palota akkor még nagy, a Rákóczi/M. Viteazul utcáig nyúló kertjének kerítése mellett. Furcsa mód hiányoznak a képről a város ma is jellegzetes tornyai, pedig akkor már állt a Láncoz és a Németi templom, va-

Szatmárnémeti főtere a 19. század elején

A főtéri park kialakítása a két világháború között

laminat a Zárda monumentális épületegyüttese.

Néhány évtized alatt hatalmasat fejlődött Szatmárnémeti, ha összehasonlítjuk ezt a rajzot, a 19. század elején, a napóleoni hadjáratok idején készülttel (01), azt tapasztaljuk, hogy a 18. század második felében épült városházán kívül alig van a szatmári korzón más számottevő épület.

Ez volt a kezdet, amelyet a kordivatnak megfelelően Kiss Gedeon fásítása (04), majd a park folyamatos kialakítása, szépítése (05, 06, 07, 08) követett. A jelent ismerjük, a közeljövőről pontos elképzeléseink vannak.

Muhi Sándor

A főtéri park az ötvenes évek végén

A főtéri park a hatvanas években

1972-ben, a millenniumi ünnepségek idején

Bem József tábornok Szatmárban

Nagy vonalakban régóta ismert az a történelmi tény, hogy Bem József tábornok 1848 decemberében Szatmáron átutazva jutott el a szabadságharc erdélyi hadaihoz. Ezen Szatmár vidéki utazás apróbb részleteit viszont gróf Teleki Sándor „Első találkozásom Bem apóval” című emlékezéséből ismerhetjük meg, mely a „Jónás lapja” című erdélyi vállalat kiadványában jelent meg először, majd a „Honvéd Naptár” 1874. száma vette át közlésre.

Teleki, mint Kővár vidék kormánybiztosa, Kossuthtól kapott felkérést, hogy jöjjön Szatmárnémetibe Bem tábornok fogadására. Megérkezve, a helyi vezetéssel megpróbálták megszervezni, hogy ünnepélyessé tegyék ezeket a percekét, ami végül nem éppen úgy sikerült, ahogy azt eltervezték. A továbbiakban Telekinek a Honvéd Naptárban megjelent írását idézzük, kiegészítésekkel.

„Erdély elesett, Baldacci (Baldacci Manó 1807-1852, 1848-ban a nemzetőrsereg, majd egy ideig az erdélyi hadak parancsnoka), Katona Miklós (1818-1888, nemzetőrpáncsnok) kiverettek az országból, mindenki szaladt és árulást kiáltott, a katonai fegyelem megszűnt, s az egymás iránti bizalmatlanság elterjedt seregeinkben, a nemzetőr panaszkodott, hogy Baldacci elárulta a hazát, mert a szamosújvári csata előtt nem osztotta ki az ételmet.

(A Szatmár vidéki hadak, nemzetőr csapatok is ott ütköztek meg Urbán ezredes császári seregeivel és a hozzájuk csatlakozott Naszód vidéki román határőrezredekkel. Ott esett el például Fettser György (1800-1848) nagymajtényi nemzetőr, akit a Dés melletti Kaczkon temettek el, fia, Magnus (1825-1903) hazakerülve a falu temetőjében lévő sírkövére apja nevét is rávésette.)

Désnél, hol hazát szerző apáink „Deus”-t kiáltottak, ezer sváb lovas Rákóczi zászlójával élükön, s más hatezer lándzsás és kaszás polgártárral, kiknek legjobb fegyverük, a gubájuk volt, megiramodtak (...) a bányai bérczek felé. (...) A kolozsvár-csucsai vonalon megmaradt Csucs és két római (román) falu. A dés-nagybányain Katalinfalva a katalinfalvi híddal, mely hídnak az akkori földtani felosztás szerint fele Magyarországa volt, s ott kezdődött a tekintetes, nemes Szatmármegye, a peleskei nótáriusnak hírneves hazája.

A kolozsvári sereg Csucsára érkezve, azt tette, mit a dési Szatmárra szaladtában, kitört közöttük a bellum inestinum, választánk magunk közül vezért, Riczkó (Riczkó Ignác honvéd ezredes hősi halált halt 1849 február 14-én) contra Baldacci, Zsurmay (Zsurmay Lipót lengyel katonatiszt, 1848-49-ben a Vilmos-huszárok parancsnoka) contra Katona. Azt mondták, szervezkedünk, s midőn legjobban korteskedünk a leendő vezér mellett, azon hír terjedt

el, hogy Pestről új vezért küldenek le: az osztrólenkai hőst, Bem lengyel tábornokot (Bem József 1794 Tarnow-1850 Aleppó, lengyel katonatiszt, a lengyel szabadságküzdelem 1831. május 26-án lezajlott osztrólenkai csatájának hőse.) Én az időben kővárvidéki főkapitány, és mint akkor nevezni szokták, teljes hatalmú kormánybiztos voltam. Egy sürgönyt kaptam Kossuthtól, melyben bizalmasan tudatja Bem kinevezését, s felszólít, hogy az öregúrnak (54 éves) rendeleteit teljesítsem. Másnap sürgönyileg tudósítja Bem tábornok a katonai parancsnokságot, hogy megjelend nem sokára Szatmárra, átvenni a parancsnokságot, s szemlét akar tartani, azért az összes sereg Szatmárt összpontosítandó. Nagy volt az öröm közöttünk, hogy végre valahára lesz vezérünk, lesz, ki újból szervezzen, ki parancsoljon, s legfőképpen ki parancsolatait végrehajtsa.

Én, mint civil hatalom, more patrio, (hazai szokás) fogadtatásáról gondolkodtam. Táblabírói véralkotom nem mellőzhette a coculorumot, előrántottam a polgármester uramat, beszélünk diadalívről, a gubás, varga és csizmadia céhek kiukkoltatásáról és mozsáragyukról.

Minekutána fogadtatási hadi terünket annak rendje és illő módja szerint elkészítettük, az éj bekövetkezett, nyugalomra hajtók fejünket. Morpheus (a görög mitológiában az alvás és az álmok istene) karjai közé vetvén magunkat.

Bem tábornok Szatmár-Németibe érkezik

Virradat előtt Bánffy János (1848-49-es ezredes, elhunyt 1852-ben) barátomnak — ki minden csatában első volt s kit egy csirkecsont meggyilkolt! — segédtszjtje költött fel mély álmomból, s jeleni, hogy Bem tábornok megérkezett. Mikor? Az éjjel. (December 11.) Hát a gubás, varga, csizmadia céhek? Mind kárba mentek, egy árva lélek sem fogadta. Hová szállott? A vendéglőbe.

Megöltem magamat; — s kétségbe voltam esve, magamra vasvilláztam ruhámat s szaladtam a „Fehér ház” vendéglőbe. A folyosón segédtszjtjével gr. A. A. (gróf Andrássy Aladár 1827-1903, nagybirtokos, honvéd őrnagy) találkoztam s kér-

dém: felkelt-e a tábornok? Le sem feküdt — volt a felelet. — Jelentsem be, én vagyok a kormánybiztos.

A tábornok elibe vezettek, s először láttam azon embert, ki életemre oly nagy befolyással volt, kit az eszmények folytán a bálványozásig szerettem, kinek nagysága eltölté lelkemet, s kit még most is az imádásig becsülök, ki az egész hadjárat alatt pártfogóm, — apám volt.

Az első benyomás, melyet Bem tábornok rám tett, kellemetlen volt; előttem állt egy igénytelen kinézésű kis homonculus (emberke), pisze orral, duzzadt ajkival, nyírott bajusszal, szakállát több nap óta ott felejtette a borotva, öltözete hosszú szürke köpenyeg, lengyelzsidósan szabva, arcának jobb felén egy csak most hegedni kezdett seb, habozó, sántikáló lépésekkel előmbe tántorgott s rikácsoló hangon kérde: Wer sind Sie? Was sind Sie? Und warum sind Sie? Kicsoda Ön? Micsoda Ön? És miért van Ön? Ezen előzékeny szavakkal fogadott engemet leendő tábornokom. Első pillanatra nem tudtam mit felelni, de villámgyorsasággal megfutá agyamat helyzetünk nehézsége, a fegyelmetlenség, viszály, mely seregünkben fekélyként terjedt, s összeszedvén ékesen szólásomat az öregúrnak elszavalám:

„Én, tábornok úr, a kővárvidéki főkapitány és kormánybiztos vagyok. Teleki Sándornak hívnak, s azért vagyok, hogy az ön rendelkezéseit teljesítsem, mások által is teljesíttessem, mert meg vagyok győződve, hogy itt parancsolni és feltétlenül engedelmeskedni kell.”

Az öregúr rám mosolygott (...)

— Nekem a sereget kell megsemmélnem. Mikor láthatom önt?

— Ha megengedi, a tábornok úr-al maradok.

Az öregúr újra rám mosolygott, s kezét nyújtá.

A szatmári nagypiacon (Fő-téren) fel volt állítva seregünk (...) és egy üteg hatfontos ágyú. A tábornok azon előszeretettel fogva, mellyel az ágyuk iránt viseltetett, a vezénylő tiszt, Zsurmay jelentését be sem várva, egyenesen az ágyukhoz tartott. Zsurmay jelentését lengyelül tevő — de az öreg mintha semmit sem hallana, csakis ágyúira fordítá minden figyelmét, rendben és egyenként megtapogatva vizsgálá azokat, mindenik ágyúnak kinyitattá töltényes ládáit. Még akkor nem ismertük az öregúrnak azon túlságos szenvedélyét, melyet ágyúi

iránt gyakorolt, igen furcsán tűnt fel előttünk ezen batteria-szépégés.

Elvégezvén az ágyúkkal, az emberekre került a sor, rendre szemlélté csapatait, végezvén a szemlét, maga előtt léptette el seregét, mindnyájokat haza ereszté, csakis a nemzetőrök maradván fegyverben, azaz lándzsában és kaszában.

Nagy volt a rémület nemzetőreink közt, azt hitték, hogy őket küldi a polyák (lengyel) generális a mészárszékre, megbosszulni a dési hedzsarát. (Menekülés, Mohamed próféta Mekkából Medinába való futásából ered a szólás.)

Szemle után a vendéglő termében gyűlt össze az összes tisztikar, s midőn Zsurmay be akará mutatni a tisztikart Bem tábornoknak, az öregúr összeráncosítá homlokát, arca egy kellemetlen kifejezést ölté magára, hangja rikácsolóvá vált, s mindenki szeretett volna másutt lenni, mint közelében.

„Hagyja a bemutatást, lesz alkalomk közelebből megismerkedni, mert én az urakkal maradok. — Uraim! A kormány engem e hadsereg teljhatalmú főparancsnokává nevezett ki. Én önöktől feltétlen engedelmességet kérek, aki nem engedelmeskedik, agyon fogom lövetni. De én jutalmazni is fogok tudni. A múlttól nem beszélek. — A parancsokat rögtön kiadom. Elmehetnek.”

Egymásra néztünk s kiindulánk.

Midőn az ajtónál valék, utánam kiálta:

— Kormánybiztos úr, egy szóra! Szíveskedjék lemenni a nemzetőrökhöz, szólítsa fel őket, hogy azok, kik maradni akarnak, álljanak be önkénytesnek a harc végezetéig, a többit eresse haza, a csizmadia csináljon csizmát, a szabó ruhát a sereg számára. A népfelkeléssel csak akkor lehet valamit végrehajtani, ha lelkesülve van, de én úgy látom, ezeknek enthusiasmusát Dés lehűtötte.

Elmondám az őrseregnek az öreg ukázat, öt perc alatt a vén polyák generális a legnépszerűbb ember volt az őrseregnél, azonban majdnem az összes fiatalság felcsapott önkénytesnek, csakis az öregek és családosak mentek haza.

Teendőmet végezvén azon lázas tevékenységgel, mely a hazafit a szabadságharc alatt ösztönzi, rendezni, szervezni, szerelni, erős hittel, mély meggyőződéssel, egy pillanatot nem kételkedve a jövő sikerében, nem tekintve az előnkbe gördülő akadályokra (...) Jelentést írtam a kormánynak Bem megérkezéséről és első fellépéséről midőn segédtszjtje által magához hivatott. Siettem hozzá. Befogott kocsit állt a vendéglő udvarán.

Az öregúr készen volt az indulásra.

— Én indulok, a kormánybiztos úr velem jön.

— Tábornok úr parancsára, de rendelkezniem kell még, s be sincsen a holmim pakolva.

Folytatása a következő oldalon

Kovács-Széles Andrea

Anyára várva

Csörög a telefon. Dárlá odaszalad és felkapja. Két szót használ „jó” és „rendben”, ezeket váltogatja, aztán leteszi a kagylót. A nagynyja kikiált a konyhából.

— Mit mondott?

— Hazajön.

— Mikor?

— Pénteken — és Dárlá már el is rohan, valami játékot találni magának. Ötéves csodaszép kislány. Hosszú, unalmas, csendes, monoton minden délelőtt. Nem járhat óvodába, mert az messze van, s a nagynyjának fájnak a lábai.

A nyári konyha szembe van a házzal, tele mindenféle lommal, alig lehet mozdulni benne, de Dárlá mindig itt van, ha nem a kertben csatangol. Most is bevágja maga mögött az ajtót, s beleragad a nagybaba hosszú hajába, s minden erejéből odacsapja a konyha falához. Aztán kiabálni kezd a babára, magából teljesen kifordulva.

— Minek jössz haza? Hívtalak? Mi a francnak jössz haza? Ülj ott!

Németországba. Dolgozz! Szedjed a salátát!... Péntek. A múltkor se jöttél. Az szerda volt. Egy hétig sírtam a szerda után... Onnan tudom, hogy meddig sírtam, mert így mondta a nagymamám a szomszéd nélinek „egy hétig siratta az anyját ez a gyerek, várta, hogy jön, ígérte, s nem jött haza mégse”.

Kicsit megáll, levegőt vesz, aztán a karjánál fogva újra a falhoz veri a nagy babát.

— Soha többé ne hozz nekem babát! Édeséget se! Az se kell! Ne hozz semmit! Csak gyere, ha azt mondd, hogy jövök. Itthon mindenkinnek van anyukája. Nekem nincs. Nesze ajándék... Senki se játszik velem. Azért se szólok senkihez se... holnapután... ugye... pénteken... megyek... én nem hiszem, hogy jössz... nem fogsz jönni... hazudsz nekem és én hiába várlak...

A kacatok közzé hajtja a babát, lekuporog a földre és a kitombolt düh után végre zokogni kezd. Átfogja a térdét és könnyes arcát a trikója ujjába törli. Amikor már alig lát valamit a lomok körvonalaiából, feláll, kinyitja az ajtót és bemegy a házba.

Odabent a nagynyja horkolva alszik a tévé előtt. A vacsorája ott van az asztalon. Krumplis makaróni. Dárlá beletúr a villával, aztán mégiscsak nekilát, mert mardosást érez a gyomrában. A tévében valakinek szétlövik az agyát, és autós üldözés folyik.

Dárlá odamegy az ágyához, ruhástól fekszik bele, és magára húzza a takarót.

— Istenem, ma nagyon megvertem a Liza babát. Megbocsáss! — súgja bele a takaró szélébe, és már alszik is.

Arra ébred, hogy fény özönlik be az ablakon. A nagynyja az üzletbe készül tejért és kenyérért, az ajtóból visszaszól.

— Reggelizz meg, mire visszajövök! Tésztát sütünk ma anyádnak. Pénteken hazajön.

Dárlá hallgat. A nagynyja megszokta már, hogy ez egy ilyen fura gyerek, nem is sokat törődik vele, még örül is, hogy csendben elvan, legalább nem duruzsolja tele a fejét, van neki épp elég baja. A távolodó léptek utánmár kiabálni is kezd.

— Nem érek rá! Dolgom van! Azért se segítek sütni. Meg kell fürösztennem Lizát. A tegnap poscák napja volt. Teljesen kikészült. Ki kell fésülnöm a haját. Érdekel is ez téged Nanyó... Vajon tényleg hazajön pénteken anya? Majd kitalálok valami szépet neki.

A nagynyja dél felé ér haza. Dárlá egész délelőtt fecseg a Liza babával, fürdeti, fésüli, tiszta ruhát ad rá. Tud egy mesét is, azt elmondja neki, egy énekből csak két sor jut eszébe, a többi dúdolja. A nyári konyha kacatjai között rátalál egy nagy dobozra. Leemeli a tetejét, s nem csak a szeme kerekedik nagyra, hanem kicsit a száját is

tátva felejt. Gyönyörű hófehér ruhát emel ki a dobozból.

— Ebbe volt anya menyasszony. Hű, de szép! Ha Nanyó nem látja, majd felveszem — és gyorsan visszaigazgatja a dobozba.

És Dárlá nagy meglepetésre készül. Péntekre. Mire hazajön az anyja. Megfogadja Lizának a nagybabának, hogy most különösen sokat fog beszélni az anyukájával. Nem csak bólogatni fog. Jól ellesznek majd. Hogy lássa az anyukája, hogy milyen okos és mennyi mindent tud már a világról.

Péntek reggel edénycsörömpölésre ébred. Dárlá odahajol a babájához és a fülébe súgja.

— Azért szeretem az augusztust, mert akkor hazajön külföldről az anyukám. Meg karácsonkor. Egy szerdán nem jött. Azért félek, hogy most se. Tudod Liza, ezt a Nanyót is nagyon szeretem, csak nem tudom elmondani neki. Az is lehet, hogy tudja is. Péntek van Liza! Ki az ágyból! Ma hazajön az anyukám!

A nagynyja hámozza a krumplit. Dárlá odaáll elé és sokáig nézi a kés ide-oda siklását.

— Mikor jön?

— Délre. Azt mondta. Eredj, vedd fel a pipacsos ruhádat! Meg a piros szandált.

— Minek?

— Hogy lássa, hogy rendesen gondodat viselem. hogy boldog legyen. Azért.

Dárlá bemegy a szobájába, és letérdel az ágy elé.

— Istenem ma elloptam egy skatulya gyufát Nanyótól. Megbocsáss... És nem veszem fel a pipacsos ruhát... Azt a másikat akarom felvenni. Gyertyát is loptam... Mert kell a meglepetéshez. Hogy boldog legyen az anyukám. Azért.

Dél van.

Kész az ebéd. A nagymama leveszi a tűzről. Megkezdődik a kedvenc sorozata a tévében, leül a fotelba és nézi. Dárlá a babájával kimegy a nyári konyhába, és felveszi az anyja menyasszonyi ruháját.

Megfésülködik. Hosszú haja beborítja az egész hátát. Vár.

— Csodás ez a ruha Liza. Kicsit nagy, de nem baj. Olyan vagyok, mint egy tündér. Jó vagyok.

Kár, hogy ezt senki se látja. Pedig jó vagyok. Gyönyörű ez a ruha. Pont ilyen boldog volt benne az anyukám, mint én most. Várunk Liza. Azt hiszem, ma egy kicsit sokáig van dél.

Alkonyodik. És senki sem keresi a kislányt. A nyári konyha belseje egyre sötétül. Dárlá meggyújtja a gyertyákat. Most mindennek olyan furcsa alakja van. Idegen torz árnyékok. A kislány arca fehér, akár a ruhája. Iszonyatos erejű düh lesz rajta úrrá, s az asztalt minden erejéből az ajtónak löki.

— Nem péntek van! Hanem szerda. Megint egy olyan szerda! Megint nem jöttél haza!

Tudtam, hogy nem fogsz jönni... Tündér lettem a kedvedért... Gyertyafénnyel vártalak. Úgy akartam, hogy itt legyél anya... Miért hazudsz nekem?... Meg akartalak lepni. Érdekel ez téged?

Felkapja Lizát a földről, s minden erejével a falhoz csapja.

— Nem kell több baba! Semmi se kell. Te kellett volna haza gyere!

Felkap egy üres dobozt és az ajtó felé hajtja. Az egyik gyertya leesik az asztalról, s a kacatok közé zuhan. A másik a lábai elé.

Le a hosszú hófehér ruhára. A lángok rohanva kúsznak az arca felé. És Dárlá sikít.

Az ölébe kapja Lizát, és rángatni kezdi az asztalt. Sikít és az asztal nem mozdul. Vastag a füst. Fekszik a földön és nem akar több sikoly kijönni a torkán...

Nincs több sugara már a Napnak. Hirtelen csap le az este. Füstkeserűn.

Az égő vörös „meglepetés” messzire látszik, az egész falu ott áll körülötte, elszörnyedt lélekkel. Egy tűzoltó a karjaiban hozza a megégett kis testet. „Kis kormos angyal...” Mondják, s mossa szavukat könnypatakok.

A kapuban áll egy anya. Átjött fél Európán, fél napot késve. Dárlá elment oda, ahol nem kell folyton várni a szeretetre, ölelésre, szavakra. Ahol símogatás nem csak augusztusban és karácsonykor kapható.

Az anyai lélekben most rakja örök fészket a fájdalom, s ezen az éjszakán füst fátyolban ringnak az égen a csillagok.

GELLÉRT SÁNDOR

(1916, Debrecen — 1988, Szatmárnémeti)

Költő, tanító, a népi költészet sajátos hangú művelője Erdélyben. Nagyszabású eposzban írta meg a magyarok doni kalandját és tragédiáját. Versei csak élete végén, szűkkeblű válogatásban jelentek meg 1983-ban a bukaresti Kriterionnál (A magány szikláján), ebből készült a válogatás.

ŐSZIDŐBEN

Őszidőben kedveszottyant bakák
dagasztjuk az országutak sarát.
Vállunkon fegyver, combunkon lapát.

Messzi ormok csúf ködöt pipálnak.
Öreg varjú húz át felettünk,
Esőverten csappintnak a szárnyak.

Suhog a szél. Árva kóró
sóhajt az tavaszba.
Ilyen őszben indulhatott
lengyel földre Balassa.

Felénk itt a közeli ugaron,
mint elfelejtett őscsoda
bámul egy-két daruszőr-barom.

Megyünk-megyünk hamvazó esőbe, sárba,
lassan elalszik a bakancs kopogása.

A CSETÉNYI MAJORBAN

Fülett a nap lábhegyen,
mint aki nagyot hall.
Kongattak a béresek
öles ostorokkal.

Piros szoknyák, tehének,
sajtárok, bús danák.
Rossz álmukból keltek az
uradalmi tanyák.

Gőzölgött az ért-trágya.
Legyek-e rá büszke?
Magyarságom leghívebb
áldozati füstje.

Egy félliter tej után
másik munkán vagyok:
ötön-haton hajazzuk
az árpa-asztagot.

Szél babrál a hajammal,
fülem dobján dobol.
Úgy elnézem a határt,
mint egy fáradt szobor.

Van még talán száz évem,
száz év meg a csoda.
Hej, Dunántúl, Tiszántúl,
csillag vagy laboda?!

Hirtelenül sárga folt
a kereszt tövében.
Paszulyt, borsót meg paszulyt
ettünk csak a héten.

Napkelőtől bűvóig,
hónaptól hónapig
sokat láttam, hallottam.
Elmondom még azt is,

hogyan Nagy Annus szép lány volt,
arca égi udvar,
és egy szalmazsákon hált
a cselédfiúkkal.
1940, Csetény

TÉLI HAJNAL
PUSKÁNKON

Téli hajnal puszkánkon
vásárhelyi utcákon.
Két oldalon kis házak,
kis házakban kis ágyak,
kis ágyában kisasszony,
kisasszonyon jó meleg
mesebeli takaró.
De szépet is álmodhat
most, mikor mi marsolunk
és szemünkbe csap a hó.

TORNÁCKÜSZÖBÖN

Zsandár-tollasan jó
amarról egy felhő.
Zúg a betyár-romantikus
mikolai erdő.

Tornác küszöbéről
szaglászom a vihart.
A szemembe férő falu
baranyásan kihalt.

Egy szál ember vagyok,
s vihar elé állok,

hadd üssenek bénává a
jókedvű villámok.

Égjen bennük szénné,
mint parasztijóska
minap, midőn a laposba'
lovait béklyózta.

Nem vagyok én gyáva,
nem is vagyok bátor,
de országból, de faluból,
palacsintás háztól

nagy vihar jöttekör
- bármi legyen bére -
valakinek állni kell a
tornác küszöbére.
1941, Mikola

Két szatmári költő Gellért Sándorról

A Nagykolcsi Szavaló Csoport 1970–1975 között élt és működött, több mint harminc önálló esttel állt a versszerető szatmári közönség elé. Műsorain klasszikus és kortárs szerzők művei szerepeltek. 1971 októberében készült el a Tornácküszöbön című összeállítás, amely Gellért Sándor (Debrecen, 1916. december 11.-Szatmárnémeti, 1988. január 26.) huszonöt versét tűzte műsorára. Középiskolás és általános iskolás diákok voltak az előadók: Bozsó Ibolya, Kajtár Anikó, Oláh József, Oláh Sándor, Szabó Irén. Nagykolcson, Kiskolcson, Ombodon, Szamoskrassóban, Szatmárnémetiben, Nagykárolyban és Mikolában is telt ház előtt futottak az előadások, amelyekhez Fényi István (Kaplony, 1919. jan. 10.-Nagykároly, 1994. szeptember 25.) költő-tanár írt bevezetőt. A szerző az alábbi soraiban derűlátó Gellért Sándor műveinek megjelenését illetően, de valójában még tizenkét

évig sikerült a politikai hatalomnak elrejtetni Gellért Sándor költészetét. Végre, 1983-ban Kereskényi Sándor tudományos elemző bevezetőjével megjelent A magány szikláján című kötettel jutott ismét az olvasóközönséghez (Ezt megelőzően Romániában 1955-ben a Bodor Péter kútja, 1957-ben pedig az Angyal Bandi nyomában c. kötetei jelentek meg.).

Simpf János (Józsefháza, 1951. február 26.- Gyulafehérvár, 1989. május 28.) költésze a mai napig is csendbörtönben pihen. Gellért Sándor költői stílusát vállalva és követve 1983 nyarán egy verssel köszönti költőtársát. Figyelemre méltó, hogy Fényi István is, Simpf János is a költészet nyelvén szól Gellért Sándorhoz. Az alábbiakban Fényi István bevezető szövegével és versével, valamint Simpf János versét idézve emlékezünk Gellért Sándorra.

Csirák Csaba

A mennyei pázsit felé

„A csetneki csizmát
ki mennyit vásítja
aszerint feketé
a mennyei pázsitra.”

Ezekben a sorokban két gyönyörű jelképre kell felfigyelnünk, Gellért Sándor költészetének, de egyúttal egész líránknak két olyan szimbólumára, amelyek a legszebbek közül valók: a csetneki csizmára és a mennyei pázsitra. S akik ezt a műsort hallgatják, talán megbocsájtják, ha a második szimbólumról ejtek előbb néhány szót.

A „mennyei pázsit” az én megítélésem szerint a költői, a művészi, emberi megbecsülés; a tehetséget, belső tüzet hordozó ember joga és kötelessége a szólásra, az olvasóközönség lelkesedése ez iránt a különös és egyéni beszéd iránt, hangjának igénylése és sürgetése, egyszerűen az, hogy a költő maradandó otthonra lel népe szívében.

Az olvasó szeretetével, a népi, bartóki „tisztá forrásból” fakadó gellérti költészet igénylésével nincs is semmi baj. Ha van valaki, aki idegenkedik e hangtól és ettől a mondanivalótól, alaposan önmagába kell néznie, hol lapul benne a kozmopolitizmus, az álmodernség hajlama. Szerencsére legtöbbször értjük és szeretjük Gellért Sándort és verseit, mert szeretjük, lelkünk-ből fakadónak érezzük a népköltészetet, a székely népballadákat, a pusztai pásztor- és betyárdalokat, a Vasile Alexandri gyűjtötte román népdalokat vagy a 150 éve született nagy költő népi ihletésű Marioráját, melynek magyar nyelven való tolmácsolását éppen Gellért Sándor vállalta, minden bizonnyal azért, mert nagyon közel érezte önmagához ezt a mesés csillogású elbeszélő költeményt.

Folytatása a következő oldalon

Folytatás az előző oldalról

Amikor Gellért Sándor mond verset, villámok sisteregnek, ézengés támad, bombák robbannak a teremben. Nem csak a népi lejtés, anyanyelvünk zenei varázsa kap meg versei hallatán, hanem forró népszerűsége, embersége, eszmélkedésre sarkalló szigorú etikai tartása. Költészete azért egyedi értéke hazai magyar irodalmi életünknek, mert azoknak az évtizedeknek nagy emberi gyötrelme és ujjongása kap szót, amelyben élünk, olyan hangon, olyan észjárással, szófűző művészettel, és olyan jelképi erővel, amellyel keleti őseink szóltak legmélyebb érzelmeikről.

Irodalomkritikánk azonban még midig adós munkásságának értékelésével. Néhány évvel ez előtt magam vállalkoztam arra, hogy felébrszem az illetékesek, kritikusok, szerkesztőink lelkiismeretét, egy kis verset írtam Mikola címmel.

Kérdeztem már fiadat,
lányodat,
Téged örökké csak
hallgattalak,

Gellért Sándor, te fuzsitus
mikolai,
ki fog onnan téged
kiszalasztani,

verjenek már ki a botok,
kutyák,
hány hét neked még a világ,

a legendát falják csak a
sznobok,
az írás te falud, városod,

csigabiga, gyere ki,
ég a házad odaki,

kuss, te hasgató horgasín,
véred az ősz levelein,

ruhád az ég havasain,
mancsolják csak húsom,
gyermekeim,

de még egy szép maratonira
telik
induljanak meg sebeid.

Az a kiszalasztás, amiről a vers elején szó van, szellemi, lelki kiszalasztási törekvés, írásai, műfordításai kerüljenek a verskedvelők kezébe, mérjék fel munkásságának értékeit. Azóta néhány riport láttott napvilágot hazai sajtónkban Gellért Sándor emberi és művészi világának megismertetésére, tudomásunk van róla, hogy több könyve is megjelenés előtt áll, hamarosan tehát tisztábban felmérhetjük munkásságának, szemléletének távlatait, mélységeit.

Alakja, egyénisége inkább még legendás, semmint valóságos vonásokkal él a köztudatban. Ez talán nem olyan nagy baj, hiszen a nép Petőfit, Csokonait, Adyt is a legendák csillogásával övezi. Hamarosan

könyveit is olvashatjuk, akkor az igazi és a legendás Gellért Sándor is munkál bennünk, serkent bennünket gyönyörű szolgálatunk teljesítésére.

Sokan és sokszor tették már fel neki a kérdést, hogy miért választotta és vállalta Mikolát lakóhelyének, munkássága keretének?

Mikola Gellért Sándor levegőjének forrása, Mikola az ő szivárványhavasa, nem elvonulás a világtól, nem remeteségének színhelye, hanem éltető földje, annak a csodálatos garasnak, a lelki és művészi önmagára találásának a helye, amelyben egyik riportban beszél. (...)

És mi az a „csetneki csizma”? A szegény székelyparaszt asszony fia, akit egy falusi tanítónő nevel, úgy töltötte ifjúságát, hogy a líceum meg az egyetem padját váltogatta a cselédi munkával, meg a szörnyű háború gyötrelmeivel. Egy ideig Csetneken cselédeskedett. Igazát, verseinek szépségét keservesen megszenvedte. Azt is, hogy a most már mégis csak elérhető elismerést megkapja. A csetneki csizma koptatása tehát a szépség elérésért vívott harc szimbóluma.

A szörnyű fasizmus idején Veres Péter, a harcos parasztíró volt az eszményképe, tőle tanulta meg a népéhez való konok ragaszkodást. (...)

Mint barát, és mint verseinek szerelmese szívből köszöntöm azt a lelkes műkedvelő, versszerető kis csoportot, amely Gellért Sándor legszebb verseinek bemutatására vállalkozott. Testvére vagyok magam is a hallgató közönségnek, amely ezekben a percekben átadja szívét ezeknek a gyönyörűen zengő Gellért Sándor verseknek.

Fényi István

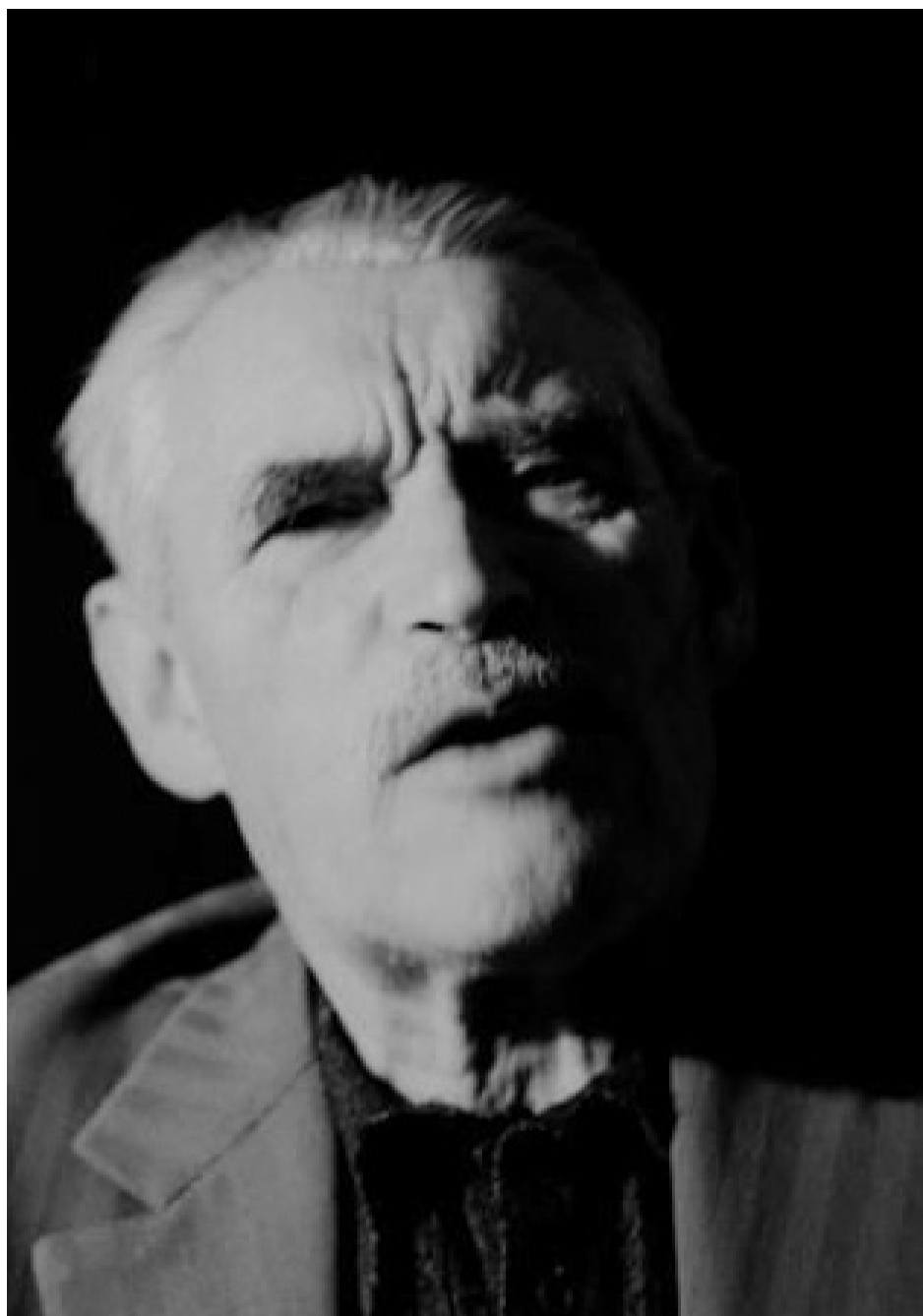
Simpf János

Őszinte ének

(Gellért Sándor bátyámnak
szívbéli üdvözléttel és nagy-
nagy szeretettel)

Kedves Sándor bátyám, a vén
Szamos parton,
Szürkülő ruhába öltözik az
alkony.
Hú „kísérő társként” már a
hold is feljő,
S titkot-sejtőn zúg a mikolai
erdő.

A szülőföld hangján Dabolc is
beüzen,
S égni kezd az ember
évezredes tűzben.
Ősi rengetegnek tisztásán a
táltos
Nagyságos hadúrnak fehér
lovat áldoz.

Fiúi hálával rovom ezt a
verset:
Apáink Istene áldja, áldja
kendet.
Nagy gyönyörűséggel
olvastam a könyvét,
S kurucos virtussal kézfogásra
jönnek.

Csodáltam könyvében a
darvak húzását,
S éreztem magamnak
nemessé válását.
Sokat megért ember mutató
tanácsa;
Ezt jelenti nékem könyve
olvasása.

Történelmi szél fú fönn a
Beszkidekben,
S magyar sors fájása süt az
idegekben.
A kurszki erdőben pompáznak
az ágak,
Tengernyi véréből szép
magyar bakáknak.

Ázsiát sejtetőn zenélnek a
versek,
Ázsia vonzása feszíti a lelket.
Már sejlik valahol fénye egy
nagy tűznek,
S Hunor, Magyar újból
csodaszarvast üznek.

Magyar Kalevala elfelejtett
verse,
Vereckei szoros hazát-hozó
helye,
Meg nem talált sírja Attila
királynak
Míves verseiből mind felénk
kiáltnak.

Kuruc tábortüzek tisztalángú
fénye
Süt fel verseiből magasságos
égre.
Strófaiban harci tárogatók
zúgnak,
Thököly, Rákóczi új harcba
indulnak.

Szóval Sándor bátyám,
köszönöm a könyvét,
S gyarló soraimmal meleget
üzennék.
Maroknyi népünknek sorsát
Isten tudja,
Hátha benépesül még a Hadak
útja...

Meleg kézfogásnak szántam
ezt a verset,
Ami átizzítja bennünk még a
lelket.
Kedves Sándor bátyám,
örökifjú legény,
Sokáig álljon még a tornác
küszöbén!

Szatmár, 1983. június 22-én.

Szamos
Társadalmi, közéleti, kulturális folyóirat
Kiadja a Szatmár Megyei Hagyományörző
Forrásközpont, a Szatmár Megyei Tanács
támogatásával. ISSN 1223-8198
Készült az Informația Zilei nyomdában.
Főszerkesztő: Elek György
Olvasószerkesztő: Veres István
Grafika: Varga-Telegdy Evelyn
Számítógépes tördelés: Megyeri Tamás Róbert
E-mail: elekgyorgy2019@gmail.com

SZAMOS PLUSZ